

Als nostres Nofres més volguts.

VIDA DE SANT ONOFRE

Edició i estudi preliminar a cura de

Rafael Valldecabres Rodrigo

ENCETAMENT

El vint de desembre de 1501, hui fa cinc-cents anys, va sortir de les premses valencianes un llibre intitulat "Vida de sant Onofre".

Les noves tecnologies de la informació ens han permés descobrir casualment la seu existència. Visitàvem la pàgina web de la Biblioteca de la Universitat de València quan, sobtadament, vam trobar la indicació a una obra impressa als primers anys del segle XVI, quasi un incunable, que ens parlava de la vida del sant patró de la vila de Quart de Poblet.

Mitjançant un cercador de continguts a la xàrcia d'Internet -com ara, Google- la nostra curiositat restà satisfeta en trobar descripcions que, molt probablement, feien referència no tan sols a l'obra que custodia la Universitat de València però també a d'altres llibres i manuscrits sobre la mateixa temàtica.

Tot açò ens animà a realitzar este projecte de **transcripció de text** que ara teniu en les vostres mans. El nostre objectiu ha estat rescatar de l'oblit un text hagiogràfic, que tan sols va tenir una edició primerenca en la nostra llengua quan es cloïen els temps medievals.

L'anonymat de la seu autoria ens invità a la recerca. Esta, ben aviat, va produir una hipòtesi suggeridora: el llibre, en valencià, hauria estat una còpia d'un manuscrit més antic, probablement en català.

Localitzat este últim a la Biblioteca de Catalunya, hem afegit a la intenció inicial de donar a conéixer la vida del sant, clau de volta d'una extensa devoció popular, un altre interès de caire lingüística que ens ajude a minvar polèmiques estèrils. Açò justifica l'edició a doble columna dels dos textos, facilitant així als especialistes l'anàlisi comparativa dels trets diferencials en la llengua emprada.

RAFAEL VALLDECABRES RODRIGO

Quart, dia de sant Domènec de Silos de l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MM u.

INTRODUCCIÓ

Quan encetem el nou mil·leni la tradició popular ens ha legat una barreja de llegendes, miracles, fervors i festa entorn de sant Onofre. Es fa complicat triar, d'entre els sostrats de l'imaginari col·lectiu, allò que és veritat, o costum ben arrelat, d'allò que és fruit de la imaginació ben intencionada.

El coneixement popular escrit que de sant Onofre es té a Quart de Poblet ho devem a frares i cronistes fervorosos. Els ens han parlat de l'aparició del sant a un moliner i dels **origens** de l'ermita al primer terç del segle XIV (1321) (M.B.F. 1954; Sanmartín 1984: 21), de la reforma de l'ermitori i el "miracle de la degollà" que hi va tenir lloc, per gràcia de la Mare de Déu de la Llum, a meitat del segle XVI (1547) (Sanmartín 1984: 21) o del fabulós inici del costum de la passejà en un prodigi metereològic (pedra a la vila, pluja al camp, en temps de sequera), imputat al sant, de fa quasi 300 anys (1723) (Sanmartín 1968: 10 i Beüt 1975). Les dades han estat posteriorment utilitzades pels historiadors locals que han tractat el tema (Coll 1984: 29 i Sancho i Sancho 1993: 87-91).

Però són, sens cap dubte, la festa, la litúrgia devocional -amb relíquies, processons, gojos, novenes i sermons- i les representacions artístiques de la vida del sant els factors que han contribuït més en la configuració de la imatge que tenim del vellet anacoreta. Cobert de pèl, combrega de les mans d'un àngel, viu a una cova voltat de lleons, s'alimenta de dàtils, atura epidèmies de càlera i ens deixa passejar-lo amunt i avall, envoltat de coets, vàries vegades cascun any.

En este treball volem enriquir la visió del sant, i retornar-li el seu atractiu taumatúrgic i l'exemplaritat de sa fe en Crist.

Al capítol primer presentarem els textos que hem transcrit, la seu troballa i la recerca de la seu autoria, les petjades que han deixat als instruments de descripció bibliogràfica més coneguts, una breu descripció **codicològica**, la seu interdependència i les fonts on pouaren els seus autors.

Trobareu un resum de la vida de sant Onofre al capítol segon.

El capítol tercer tractarà de situar-nos històricament davant del fenomen de l'eremitisme i les formes de la pietat a la Baixa Edat Mitjana. Estos trets són imprescindibles per tal d'avaluar correctament el llibre de la vida de sant Onofre i la devoció d'arrel popular aleshores existent.

Per tal de conéixer quelcom més la mentalitat religiosa dels valencians del segle XV, al capítol quart intentarem aportar la informació històrica que hem escorcollat des d'una triple vessant: les manifestacions artístiques en honor al sant i la seu iconografia, el reflex indirecte de la seu popularitat a través de l'onomàstica i les advocacions i l'actitud davant la mort del veïns de Quart, extreta de protocols notariais del segle XV.

El quint i darrer capítol presenta les normes d'edició i transcripció que hem seguit. Hem inclòs algunes figures que reproduïxen fotocòpicament els originals per tal que el nostre lector se n'adone de les característiques de la seu edició primigènia.

Unes breus conclusions faran de pòrtic a la vida del sant.

Nota de l'editor: Donat el seu interès i la dificultat de la seu consulta afegim en els annexos documentals el text llatí atribuit a Pannuci (segle V) i la traducció anglesa del text copte de Victor (segle X).

Capítol primer. LES OBRES I ELS SEUS AUTORS.

Custodiad a una caixa forta de l'edifici de la Universitat de València al carrer de la Nau restà avui l'únic exemplar conegut de *La vida de sancto Honofre*. Ingressà, a meitat del segle XIX, al fons bibliogràfic de la universitat procedent de la biblioteca particular d'Onofre Soler, rector de l'Acadèmia Valenciana, en complir-se la seu voluntat testamentària.

Es tracta d'un llibre en format quart menut, compost per dos quaderns i un quintern, totalitzant 28 folis, amb portada de gravat **xilogràfic** representant el soterrament de sant Onofre (vegeu figura 1) i sense colofó. Esta última circumstància ha impedit conéixer amb seguretat la impremta, any i lloc d'edició i l'autoria del text. La lletra és gòtica i la il·luminació del llibre es reduïx a les lletres inicials de capítol que porten decoració foliàcia. Està enquadernat junt a altres dos llibres coetanis: la *Vida de Sancta Catherina de Sena*, de Miquel Pérez, i les *Cobles en lahor de Sancta Catherina de Sena*, de Narcís Vinyoles. La signatura actual és CF/3-1.

La fitxa catalogràfica, redactada amb màquina d'escriure, assenyala, amb interrogants, la impremta de Joan Jofre, la ciutat de València i l'any de 1510 com a dades editorials. A l'inventari del catàleg d'obres impreses en el segle XVI, elaborat posteriorment en 1992, hi figura al número 3.583, l'any 1502 i les premses valencianes de Jordi Costilla (Gisbert i Ortells 1992: 453), impressor, entre d'altres, de *Flos Sanctorum* de Jacopo de Varezze en 1514.

La primera referència escrita que ens ha arribat d'este llibre la donà el frare valencià Onofre Salt, prior del convent de la Verge del Bon Succés a Barcelona, autor també d'una vida del sant en llengua castellana, molt més recargolada i amb pretensions d'erudició teològica. La informació de Salt ens parla de la seu recerca de coses de sant Onofre, iniciada en 1590, inventaria els autors que han escrit del sant i la seu autoritat incontestable, i confirma l'anonimat de l'autoria, fixant la data i lloc de l'edició (Salt 1620: Pròleg al lector):

"... y yo que de muchacho e guardado perpetuamente un libro Anonimo de la vida de mi Santo impresso en lengua Valenciana, y en Valencia a veynte de Deseiembre 1501."

El llibre estigué inventariat al segle XVIII per Vicent Ximeno (Ximeno 1747: II, 375), qui el suposà obra editorial de Lope de Roca per estar a continuació de *La Vida de Sant Honorat*, impresa per aquell en 1495.

El continuador de l'obra de Ximeno, Just Pastor i Fuster, menciona Salt i la referència del seu pròleg, afermant que ha vista la citada obra a la nombrosa llibreria del canonge prebendat de la Seu Onofre Soler, que té frontis ("La vida de Sant Onofre"), que en la segona fulla "*Començà la vida de Sant Onofre confessor e hermità*", que està dividida per "aparts" i sense foliar i que acaba amb una oració al sant (Pastor 1827: I, 297). Per consegüent, Pastor descriu l'exemplar de Soler, el mateix que avuí conserva la Universitat.

El poeta català Marià Aguiló datà el llibre l'últim terç del segle XIX, donant-lo com imprés a València a les darreries del segle XV, probablement a la premsa de Gumié degut als castellanismes inclosos ("dàtiles" a la pàgina 23, "ramos" a la pàgina 28) i al caràcter de la lletra (Aguiló 1923: 324).

Serrano i Morales examinà el llibre a la biblioteca de la Universitat (llavors la seu signatura era 92-2-35). La identitat dels caracters tipogràfics i les abreviatures usades feren creure a Serrano que el llibre, estampat en paper de "La mà i l'estrella" i que acaba a la volta del full 10 de signatura c amb les paraules "Deo gracias", sortí de la premsa de Joan Jofre cap a 1510. Este argument el diferenciava del llibre amb el qual comparteix l'enquadernació, *Vida de santa Caterina*, sortit del taller de Cofman (Serrano 1898-99: 227-229). Serrano féu veure l'errada de Ximeno, qui pensava que Lope de Roca era valencià (el colofó de la Vida de Sant Honorat diu que era alemany). Però l'atribució a Jofre del llibre de sant Onofre no acaba d'encaixar en el temps.

Creguem que el llibre s'edità el 20 de desembre de 1501, com afirma Salt, però el mateix argument de similitud, emprat per Serrano, junt al format de

l'encapçalament i la indicació de majúscules ornades l'acosten tipogràficament al taller que produí la *Vida de sant Honorat*. Vegeu en defensa d'açó les figures 2 i 3, aquesta última extreta de l'obra de Josep Ribelles (Ribelles 1915: 76). Malgrat que Jofre ja treballava a València el 1498 no començà a tenir una producció ben definida fins 1503, aveïnant-se el 1506. D'altra banda, Francisca López ja havia enviduat de Lope de la Roca en setembre de 1498 i continuava amb l'activitat tipogràfica del marit (Serrano 1898-99: 226-227).

Llavors, la hipòtesi més plausible és que la *Vida de sant Onofre* fou acabada d'imprimir al taller de la vídua de Lope de Roca el 20 de desembre de 1501. Als voluminosos protocols del notari Joan Casanova hom pot continuar la recerca de l'anònim autor i del seu editor.

Els recursos de catalogació que la Universitat de Berkeley té a la xàrcia d'Internet ens facilitaren la referència del manuscrit 13 (signatura actual) de la Biblioteca de Catalunya. La catalogació, feta per Massó i Torrents, d'esta *Vida de Sant Honoffre* ens parla dels seus antics propietaris: el poeta Aguiló (fins 1890) i l'Institut d'Estudis Catalans (fins 1908), des d'on passà al fons de la citada biblioteca (Massó i Torrents 1914: 157-158).

Escrit sobre 18 folis de paper amb lletra gòtica rodona, gran i acurada, presenta al foli 1 una miniatura de dues figuren que sostenen un escut d'armes sense pintar (figura 4). La primera caplletra va en blau i roig, amb filigranes en morat i roig, quasi esborrades. La resta de lletres inicials van en roig i blau, decorades en roig i morat, respectivament. Les rúbriques o títols de capítols van en tinta rotja. En la part superior del folis els àstils es prolonguen, a l'igual que les lletres "g" i "p" del marge inferior, totes ombrajades a ploma. L'enquadernació és moderna de pergamí sobre cartó e inclou, a continuació (folios 19-35), *La vida de santa Paula de Roma*, també obra anònima. Les dimensions d'altària i amplària són: 350x205 mm amb caixa d'escriptura de 207x118 mm.

S'ignora el lloc on va ésser copiat. La datació, basada en la tipologia de la lletra i el arcaisme de la llengua, situa l'obra entre 1390 i 1410. Onofre Salt ens

parla molt probablement d'aquest mateix manuscrit quan diu:

" ..., El muy Reuerendo Padre Don Onofre Ripoll Prior del celebre conuento de Vall de Cristo, me comunico un Manuscrito de la vida de San Onofre en lengua Lemosina que fue del Rey Don Martin fundador de aquel convento."

Efectivament, Pere IV el Cermoniós, a petició del seu fill l'infant Martí fundà, a poc més d'1 km de la vila d'Altura, el monestir de la Vall de Crist. El 21 de abril de 1383 papa Climent VI, va concedir el permís per alçar la Cartoixa, els primers cartoixans de la qual preniren possesió el 8 de juny de 1385. En 1386 començà la construcció del claustre primitiu i es colocà la primera pedra en l'església de Sant Martí. El 1399 Martí l'Humà és coronat i ordenà l'erecció del nou claustre i de l'església major. Concedí a Vall de Crist el senyoriu d'Altura i les Alcubles i, molt probablement, liurà el manuscrit als monjos.

Arribats ací les preguntes són obligades. ¿què ténen a veure entre si este manuscrit català del rei Martí i el llibre valencià imprés cent anys després? ¿és el darrer una còpia del primer? ¿és potser una adaptació a la valenciana prosa, tan cultivada aleshores per Roiç de Corella, Vinyoles, Gasull o Moreno?

La confrontació dels textos no deixa lloc al dubte. L'autor del llibre tenia al davant i copiava el manuscrit del rei Martí o un trasllat posterior, millorat i tret d'aquell. El llibre prolonga el text del manuscrit en afegir al final alguns relats addicionals: el miracle sobre un benefici fet a un capellà gironí, devot de sant Onofre, el miracle sobre la imatge del sant pintada per Joan de Nàpols a València, l'aparició a un devot religiós valencià, l'edificació de una capella en honor al sant en Montpellier i l'oració final.

Hi ha tan sols dues interpolacions al text, les dos relacionades amb l'eremitisme, que creguem són aportació orginal de l'autor del llibre: els mèrits atribuïbles a la solitud de la vida eremítica en la lluita contra les temptacions (pàgines 38 i 39) i la sublimació del desig de contacte amb la vida mundanal (pàgines 46 i 47).

Les originalitats s'esgoten en l'ànsia quasi sistemàtica d'actualització de referències temporals i la modificació de noms i topònims, no essencials en el relat. Així el nostre autor anònim prefereix Tesiodoro com a nom d'emperador dels romans (Casiodoro al manuscrit, pàgina 1), que els homes adults, aparellats per combatre contra els infels, siguen d'edat de trenta a quaranta anys (XL a L al manuscrit, pàgina 2), la maduresa del príncep infant Onofre quan tenia 13 anys es compara amb trenta anys (XXV al manuscrit, pàgina 7), el monestir on prengué l'hàbit de monjo negre, i arribà a ésser el seu abat, és Hermòpolim (Ariti al manuscrit, pàgines 13 i 37), una de les etapes del camí de sant Onofre pel desert, fins que trobà el seu pare espiritual, serà de sis o set milles (LV al manuscrit, pàgina 42), el nom del desert (Calidiomea) on es retirà el sant (no mencionat al manuscrit, pàgina 43), els sexanta anys que eren al desert aquells frares cenobites, trobats per Pannuci en el seu peregrinatge de retorn després de haver soterrat sant Onofre (XXXX al manuscrit, pàgina 60) o les set milles que Joan, Andreu, Abdó i Teófil accompanyaren a frare Pannuci, en el seu camí de tornada a Egipte (VI al manuscrit, pàgina 68).

El historiador Diago ens proporciona petjades ben sucoses per establir l'autoria i el moment de la redacció del llibre. Pel seu interès reproduïm fragmentàriament el text de la fundació del convent dominicà de Sant Onofre a Museros (Diago 1599: 2, 282v-283r).

"Corriendo el año de mil y quatrocientos y quarenta, un pastor del ganado de un caballero Valenciano llamado Francisco de Menaguerra estando en la majada o corral que este caballero tenia en el propio lugar donde oy esta el couento de S. Onofrio, no muy lejos del lugar de Museros a dos leguas de Valencia, vio adesora a par de si un viejo en traje de saluaje que le dixo. Anda ve a Valencia y di a tu dueño que en este lugar y sitio edifice una Hermita a honra de San Onofrio confessor y hermitaño del Señor. Y dicho esto y algo mas que hazia al caso se despido del pastor sin darsele a conocer. El qual por no estar enterado ni saber hacer resolucion que aquella era vision del Cielo, la puso en olvido y no la comunico con nadie, ni dio cumplimiento a lo que se le auia mandado. Por esso le aparecio el mismo viejo otro dia mas manifiestamente, es a saber, desnudo sin ropa alguna, y cubierto de solos

sus largos cabellos, como se suele pintar San Onofrio, y le mando que luego sin dilacion hiziese lo que ya le tenia mandado otra vez. Al punto se puso en camino el pastor, y en llegando a Valencia dixo a su dueño lo que passaua. Y el cauallero teniendo por verdadero, y a la vision por del Cielo leuanto luego la Hermita en el sitio y lugar señalado, proueyendola de todo lo necesario que pensar se puede. Para lo qual no importo poco la instancia que su mujer Sibilia de Iardy le hazia, aunque no sin porque. Que por auer cobrado particular devucion al Santo desde que oyo al pastor referir la vision, auia alcançado ya en pocos dias muchas mercedes. De aqui es que ella quiso tomar a su cargo la fabrica del retablo para que se hiziese mas a su gusto y mejor y mas presto. Por esso no busco pintor seglar, sino que entendiendo que en Predicadores residia entonces fray Juan de Napoles religioso muy deuoto y grande pintor se fue a el, y le rogo que lo pintasse como mejor supiesse. Dio fray Juan el si. Y aunque lo dio por la noticia que ya tenia del Santo, con todo esso no sabiendo cumplidamente como lo auia de pintar, en especial quanto al rostro, acudio primero a la oracion rogando al sieruo de Dios que le descubriesse como le auia de pintar. Y lo proprio hizo la dama, añadiendo ayunos a la oracion. Y fueron essas diligencias de tanto momento que el Santo aparecio a fray Juan. El qual, enseñado con la aparicion, emprendio luego la pintura de la ymagen principal que esta en medio del altar. Y en llegando al rostro leuanto la mano della para pensarlo mas y pintarlo mejor. Fue sin duda orden y traça de la Magestad de Dios. Porque saliendo de la celda para yr a comer y cerrando la puerta, quando boluió a ella hallo el rostro que auia dexado por concluyr, muy del todo acabado con la perfeccion que dessear se podia. Luego se puso el retablo en la Hermita con la solemnidad possible, y en ella fue venerado grandemente y frequentado de muchas personas, assi por esso como estar el oratorio a dos solas leguas de Valencia, cercado de varios lugares, y en medio de un apacible y regalado bosque de pinos que representa mucho el desierto y soledad de la Calidiomea donde hizo penitencia el bienaventurado San Onofrio".

Podem concloure que l'autor reproduí el miracle de la imatge del sant (pàgines 85-86), ocultant el nom de la noble dama (Sibilia, muller de Francesc de Menaguerra, senyor de Museros) però no el del frare dominicà pintor (Joan de Nàpols). Açò ens proporciona com a data més remota del relat el 1440 i una molt probable inferència sobre el perfil de l'autor: un frare menoret dominicà del convent

de Sant Onofre.

El candidat més raonable que hem trobat és Tomàs de Vesach, autor de *La Vida de la seraphica Sancta Catherina de Sena* el 1511 (Serrano 1898: 229). El mateix Diago ja ens parla d'aquest frare com a company de frare Felip Escarner, prior del convent de Sant Onofre i un dels fundadors, junt al vicari Gaspar Faiol, del convent de Santa Caterina de Sena, el 23 de gener de 1491 (Diago 1599: 2, 283v i 286v).

Establida la precedència del manuscrit 13 sobre el llibre de 1501 i l'**origen** valencià dels afegits finals cal que ens preguntem on pouà el copista del rei Martí.

Les referències pseudohistòriques del text ens ajudaran un poc. La cristianitat del regne d'Ongria ens parla d'un moment posterior al bateig del seu rei Esteve l'any 985. La croada que es descriu contra el soldà de Babilònia i els seus súbdits infels a càrrec d'Onofre, fill del rei d'Ongria, hauríem d'emmarcar-la amb la segona croada de Conrat III (anys 1147-1148) i mai abans de la primera croada (any 1095). La renovació de l'espirit monacal, que fa realçar l'exemplar vida eremítica, seria conseqüència d'actituds com les de sant Romuald de Ravenna (950-1027), responsable de la comunitat eremítica camalduenc, o sant Bru de Colònia (1032-1101), creador de les comunitats cartoixanes. La referència als monjos negres (benedictins) per oposició als blancs (cistercencs) ens situaria, de nou, al segle XII, després de la fundació del Cister per Robert de Molesme (1098) i la seu difusió, segons el sistema de filiació de les abadies primàries, a càrrec de Bernat de Claraval (1113). El primer redactor de la vida de sant Onofre, tal com ens ha arribat la part més vella del text transcrit, escriuria, com a molt prompte, a meitat del segle XII.

D'altra banda les col·leccions de vides de sants més coneudes ténen la seu inspiració en l'obra de l'hagiògraf italià Jacopo de Varezze, *Flos sanctorum*, també coneguda com *Legenda Aurea*, redactada en llatí cap a 1260. L'inventari de vides, ordenat pel santoral o calendari eclesiàstic aleshores vigent, no conté sant

Onofre, ocupat el dia de la seua celebració per sant Bernabé, apòstol. Encara no havia transcorregut mig segle quan apareixen les primeres traduccions catalanes del *Flos sanctorum*, afegint les vides de sant Narcís, sant Feliu i santa Bàrbara (Maneikis 1977: 501-506). Al manuscrit transcrit per la doctora de la Universitat de Xicago tampoc no apareix sant Onofre, desplaçat per sant Barnabàs, en variant dialectal rossellonesa.

El manuscrit 13 de la Biblioteca de Catalunya pot ser còpia, avui perduda, d'una traducció al català d'un text d'època imperial germànica, feta probablement al segle XIV per un clergue de la cancelleria de Pere el Cerimoniós que parlava la variant oriental de la llengua i que replegà els primers miracles del sant a Pisa, Florencia i Barcelona (pàgines 77 a 83 de la nostra edició).

Cal continuar el **rastre** documental i preguntar-se quina estigué la font del clergue català. Sir E. A. Wallis Budge ha traduit a l'anglès un text copte del diaca Victor, frare del monestir de sant Mercuri en Edfú, en la Tebaida egipciaca, datat en torn a l'any 1000. Hom pot comprovar la fidelitat del manuscrit català a esta font en la part tocant al relat de Pannuci (pàgines 20 a 69) i l'ús de topònims (Ariti) i distàncies (vegeu el text complet a l'annexe II). Llavors el text germànic afegí al copte la part cavalleresca ongaresa (pàgines 1 a 19) i el retorn triomfal de les despulles del sant a Bohèmia (pàgines 70 a 76).

Replegava Victor en el seu escrit una tradició oral de la regió de Tebas o copiava un text més antic? La redacció en primera persona del cos central ens fa pensar en l'autoria del propi Pannuci, monjo de finals del segle IV i principis del V. Migne li atribuí l'autoria del text llatí publicat a la seua Patrologia Latina (confronteu el text complet a l'annexe I). Ara vejem clara l'aportació de Victor (història de Timoteu i retorn de Pannuci) i l'altra font que frare Vesach consultava per retocar el manuscrit català.

Capítol segon. LA VIDA DE SANT ONOFRE.

Heus-ne ací un resum del contigut.

Els cristians ongaresos decidiren fer una croada contra els infels de Babilònia. Quan tot el comboi estava aparellat el consell del regne considerà millor que les forces militars foren encapsalades per Onofre, príncep i hereu de tretze anys, malgrat la seu joventut. L'expedició fou un èxit i el propi Onofre matà el soldà. Quan ja tornava morí son pare i tingué una primera visió on Déu li encarregava altres cavalleries més excuses.

Renuncià al regne i es retirà a un monestir en la veïna Bohèmia, on arribà a ser abat, i va reformar la regla dels monjos, entre els quals es trobava frare Pannuci. Però el crit de l'oració el féu apartar-se del món i retirar-se al desert en Egipte.

Passats 70 anys un àngel demana Pannuci cercar Onofre. En el seu pelegrinatge trobà altres ermitans, entre ells Timoteu, qui li recomptà la seu experiència, temptacions i malalties incloses. En acabant de rebre la benedicció de Timoteu, Pannuci manprengué de nou el seu camí fins que trobà Onofre, espantant-se del seu aspecte.

Onofre li féu complida relació de com va ser atret a la vida eremítica per l'exemple dels sants pares i d'Hermeu, son pare espiritual, a qui va soterrar davant la seu cella quan morí. Li relatà com es va alimentar d'herbes, com combregava de les mans d'un àngel i com es dedicava a pregar a Déu en solitud. En acabant de dinar, Onofre comença a fer la seu darrera oració i encarregà a Pannuci que, en morir, li donàs sepultura i que, en tornar a Egipte, predicara per la seu memòria. Tan prompte Onofre beneí Pannuci encomanà la seu ànima a Déu i morí. Amb l'ajuda de dos lleons, que cavaren amb les unges la sepultura, Pannuci soterrà Onofre i, comfortat per un àngel, inicià el camí de regrés.

Topetà Pannuci amb cristians de vida cenobítica, primer quatre hòmens vells i després quatre joves (Joan, Andreu, Abdó i Teófil) i molts altres monjos que vivien en monestirs. A tots ells donà a conéixer la penitència i la santa vida

d'Onofre.

Ben aviat s'escampà la santedat d'Onofre i la seu història. Un grup de veïns del monestir de Pannuci resolgueren anar al desert per descobrir on era el cadàver del sant. Amb l'ajuda de quatre lleons el trobaren i la processó del seu cos obrà, per gràcia de Déu, molts miracles en el camí de retorn a la ciutat de Bohèmia, on li feren una bella sepultura.

Es clou el relat amb la menció d'alguns miracles i obres pies en honor del sant, com ara l'edificació d'un monestir de monges sota la invocació de sant Onofre a Pisa, la fàbrica d'una capella a Montpeller i a Florència i com guanyà un devot de Pisa una justa d'armes encomanant-se al sant, la miraculosa salvació d'un mercader barceloní que, per recomanació d'una germana seu monja a Pedralbes, invocà el sant quan estava a punt de perir en un naufragi, el capellà gironí que va obtenir un benefici pel que pleitejava, l'aparició del sant al frare pintor Joan de Nàpols, que preparava una imatge seu per a un retaule, i a un religiós de la ciutat de València.

El lector interessat en la vida del sant, a més del llibre ja mencionat de Salt, trobarà d'utilitat la lectura d'altres edicions en llengua castellana, com ara la del mercedari Pedro de Arriola, publicada pels impressors hereus de Pedro Lanaja Lamarca, a Saragossa, en 1675, titulada "Vida prodigiosa de el Rey Anachoreta" i la de Joseph Díaz, publicada a València per Agustín Laborda, cap el 1771, "La vida de San Onofre: relación de la peregrina historia del muy virtuoso y esforzado rey San Onofre". Més recent és l'edició catalana, impressa a Vich per Valls el 1847, "Vida del glorios Rey penitent y monarca de los Anacoretas Sant Onofre confessor" (Aguiló 1874: 324).

Capítol tercer. L'EREMITISME I LES FORMES DE PIETAT MEDIEVALS.

Els mèrits de sant Onofre són els propis d'una vida de retir voluntari i dedicació absoluta a l'oració. Etimologicament el mot anacoreta deriva del grec anakhorese que significa retirada. Per tant, haurem de rastrejar com germinà l'opció eremítica i el seu desenvolupament a l'Europa central on Onofre va néixer.

La causa de l'aparició de nombroses formes d'expressió en les comunitats cristianes és la crida de Jesucrist i el motiu de la seua imitació. Ja al segle III alguns fidels abandonen la comunitat i donen lloc al monacat, que no tan sols ens parla d'allunyament del món sinó d'una forma de vida singular que s'asimila a Crist. Els anacoretes fugen de la comunitat no per motiu de persecucions o per protesta contra una Església mundana sinó pel desig de seguir Crist de forma radical. Pau de Tebes (mort cap a 341) inicià aquesta experiència a l'Egipte, on es retirà 90 anys en el desert, i Antoni el Gran (mort cap a 356) és considerat el pare del monacat. A occident, Martí de Tours (mort el 397) abandonà la vida militar i s'acostà a l'eremítica abans de fundar el primer monestir a la Gàl·lia. Pacomio (mort el 346), que també havia estat soldat, s'adonà de les elevades exigències de la vida eremítica i va reunir, per primera vegada, varis ascetes en una comunitat monàstica i els va donar una regla comuna. Naixia la vida cenobítica que permetia fundar també monestirs femenins, com ara els que promogué Jerònim (mort el 420) a Roma i Terra Santa (Lenzenweger 1989: 163-167).

La tradició situa la vida de l'anacoreta Onofre en este moment: el segle IV.

Durant l'Alta Edat Mitjana la vida monàstica representà, junt a algunes experiències eremítiques, l'única expressió de l'ideal de perfecció cristiana. La reestructuració social i la complexitat creixent arran d'encentrarse el segon mil·leni dóna lloc a noves formes de vida consagrada que tindran en comú una exigència d'autenticitat i de personalització de la vida religiosa (Vauchez 1995: 75).

Més avant el monacat es convertí en un estat prestigiós, desenvolupant

moltes tasques de la vida pública. Des del punt de mira eclesiàstic i pastoral el monestir és estructura bàsica junt a la parròquia, estableix una continuitat entre l'antiguetat cristiana i la medieval i és monopoli de formació i transmissió de la cultura, són centres econòmics amb mecenatge artesanal i artístic, autàrquics en l'atenció social (sanitat, escola i rectoria), representants de l'Estat a nivell local i regional i amb funcions militars com a petites ciutats i punts de suport (Lenzenweger 1989: 325-326).

Al segle XI els fidels, desitjosos que els seus rectors portaren una vida de castedat els havien obligat a practicar el celibat. Al segle XII la crítica es centrara en els costums, riquesa i poder terrenal del clericat, donat que abadies i capítols de les seus eren part del senyoriu feudal, gràcies a una forta acumulació de béns temporals eclesiàstics (Vauchez 1995: 76).

A finals del segle XI diversos grups ascètics i monàstics elegiren la fugida eremítica del món. Alliberats de les coaccions socio-culturals de les institucions monàstiques, com ara Cluny o el monacat imperial, volgueren ser lliures per a Déu. Renunciaren a les propietats i es retiraren a llocs deshabitats. El moviment eremitic de l'època, molt difós, estigué en els fonaments del Cister, l'orde premonastrense i diferents comunitats de canonges. Trobaren el suport i la protecció en el papat de la reforma gregoriana (Frank 1988: 118).

Al segle XII el eremisme es convertirà en un fenomen generalitzat i alternatiu a la vida cenobítica. Fins eixe moment la retirada al fons dels boscos havia estat una forma excepcional d'existència religiosa en solitud i de poca influència. Els abats dels monestirs benedictins havian autoritzat excepcionalment monjos de provades qualitats espirituals l'abandó de la comunitat per viure algun temps al desert (Vauchez 1995: 77).

La tradició dels sants Pares del desert, ascetes solitaris de la Tebaïda, com Onofre, era viva a l'Orient cristià. Però trobà a l'Occident tot el seu prestigi i força d'atracció arran de les transformacions econòmiques i socials, sostingudes per l'intercanvi comercial i el desenvolupament urbà. Típic de la mentalitat medieval es

va produir una inversió completa en passar de l'opulència a l'extrema indigència, de la vida social a la vida d'anacoreta.

Reclutats d'entre el clericat secular els eremites abandonen les comunitats i es retiren al bosc. Influits per l'ideal de vida apostòlica són en realitat penitents solitaris. La seu vestimenta serà descurada, inclús repugnant, viuran als llocs més sinistres, gitant-se al terra a coves o cabanyes fetes de brancatge, menjaran fruits de recol·lecció, es deixaran créixer la barba i, sense ajut, viuran i combatiran les temptacions del dimoni. És llavors una vida activa i no purament contemplativa. Per necessitat treballen amb les mans i no són indiferents als problemes dels demés. Prodiguens consells i reconforcen aquells que se'ls acosten. Exercisen un variat apostolat, de forma liberal, des de l'assistència al viatger fins a la predicació popular. Atrauen deixebles i de vegades són els responsables d'empreses tan variades com croades (Pere l'Ermità) i fundacions monàstiques (monestir de Fontevrault, regit per una abadessa i fundat per Robert d'Arbrissel) (Vauchez 1995: 78-79).

Paral·lel al fenomen del papat reformista posterior al 1046 i al gregorianisme el moviment eremita toscà del segle XI creix entorn de la fundació d'una comunitat a Camaldoli, prop d'Arezzo, a càrrec de sant Romuald (950-1027), noble de Ravenna. L'objectiu era fusionar la vida cenobítica i l'eremítica. La vida comunitària monàstica era requisit indispensable, pedagògic i econòmic, previ a la vida en solitud a la muntanya. Els germans legs es feien càrrec de les necessitats d'alimentació dels eremites. D'aquesta experiència toscana sortiran reformadors com Pere Damiani (mort el 1072) (Lenzenweger 1989: 330-331).

També el fundador del Cister en 1098, Robert de Molesme, començà igualment amb la direcció d'una colònia d'eremites a Langres (Lenzenweger 1989: 332).

L'única fundació eremítica que conegué un èxit durador fou l'orde dels cartoixans. Fundada el 1084 per sant Bru (1032-1101), canonge de Colònia i mestre de la seu de Reims, a la vall de Chartreuse (França) es caracteritzà per una

vida de penitència molt severa i una voluntat de trencament total amb el món exterior. Conservà del cenobisme benedictí el vot de castedat, la submissió al prior i la correcció fraterna en capítol. El monge treballa amb les mans copiant textos, demana almoines, rep hostes i resa per l'humanitat. Però tancat a la seu cel·la el monge deu llegir, resar i meditar en silenci per tal d'escoltar la veu de Déu. La seu espiritualitat és l'expressió d'una nova mentalitat orientada cap a experiències personals més lliures i cap a l'adquisició d'una vida religiosa íntima (Vauchez 1995: 80-81) (Lenzenweger 1989: 331).

En temps del papat d'Alexandre IV (1254-1261) mitjançant una butlla s'obligà a diversos grups d'eremites a reunir-se en una orde amb una constitució mendicant sota la tradició agustina: naixien els agustins eremites que donaren suport doctrinal als rectors de les ciutats (Lenzenweger 1989: 340).

Els eremites ens deixaren una nova concepció de vida cristiana on la salvació ja no dependia de mediacions humanes i observances de regles sinó del trobament d'una intimitat amb Crist Salvador.

L'eremita és figura simbólica de la persona que s'allunya del món i dels quefers mundanals per tal d'abastar dons especials de visió i exercir una acció benèfica sobre els que acudeixen demanant-li consell. Representa un tipus de vida religiosa que es basa en la renúncia a la comunicació i aspira a estar a soles amb Déu. Com a forma de vida monàstica l'eremítica fou usual entre els anacoretes cristians-egipcis que vivien en coves de roca al desert, mentre que a Europa central construïen les seues ermites al bosc. Les legendes parlen de la força miraculosa que els ermitans adquirien mitjançant l'oració, degut a la seu retirada del món (Biedermann 1993: 170).

Davant estos exemples de beatitud ¿qué feia el cim de l'Església i quina actitud adoptaven les capes populars?.

Alhora que els dirigents orientaven la seu espiritualitat amb criteris teològics, carregats de conflicte i vitalitat, hi havia una variada panòplia de devicions populars i particulars on jugaven un paper rellevant la veneració de sants

i de les seus relíquies i la fe evident en els miracles, narrats a la Biblia i a la literatura hagiogràfica.

La devoció es mantingué estretament lligada a la litúrgia fins al segle XII. Les croades, les quatre grans ordes mendicants (dominicans, franciscans, carmelites i agustins) i el combat inquisitorial de la bruixeria i l'heretgia enriquiren l'espiritualitat del poble i la seu preocupació per la salvació de l'ànima.

Les formes concretes de la pietat medieval popular es manifestaren en **la difusió del contingut bíblic** (a travès de la predicació programada en la litúrgia de l'any eclesiàstic, els cicles d'imatge de l'art a les façanes i interiors de les esglésies i la representació teatral d'autos sacramentals i misteris), **les pelegrinacions** a Roma, Jerusalem i nombrosos llocs de naixement, actuació o tomba de sants i d'aparicions miraculoses (malgrat el perill i cost del viatge, les indulgències, la ilusió de cura o l'esperança d'experimentar la proximitat de Déu arrosegaren grans gentades), **la passió de Crist** (a la litúrgia de Divendres Sant afegix el sermó de la passió, la processó i l'escenificació de la mort en la creu, la via crucis i l'ofici de tenebres, i la veneració de les partícules de la creu i del llençol sant), **la contemplació i l'adoració del santíssim sacrament** (tot i que el combregar era poc freqüent, la creació més significativa fou la festa del Corpus Christi, imposada per Urbà IV en 1264, amb la processó del santíssim, generalitzada al segle XIV i reblida de dramatisme i sabor popular; sagraris i nínxols foren collocats del costat de l'evangeli a les esglésies i es convertiren en la més destacada expressió artística de la veneració del santíssim), **la devoció mariana** (a les quatre festes antigues -Purificació, Anunciació, Dormició i Nativitat-s'afügen la Visitació, Presentació i la Immaculada, el rès s'enriquís amb l'Avemaria, l'Àngelus i el Rosari i les hieràtiques representacions de la Mare de Déu del romànic i bizantí donen pas a la "bella madonna" i la "pietà", nascuda de la representació del devallament de la creu, l'altar de la Verge Maria té lloc destacat, quan no principal, en esglésies i monestirs i naixen confraries amb la seu advocació), **la veneració dels sants i les seus relíquies** (afavorida per la difusió literària de les

seus competències, la participació popular en la seu elevació i la multiplicació i acumulació de troços de relíquies en petits tresors) **i la preocupació pels difunts i per l' hora de la propia mort** (manifestada en les representacions del juí final, l'ofici de difunts, les misses de rèquiem 3,7,30,40 dies i un any després de la sepultura, el dia de les ànimes, la situació dels cementeris junt a les esglésies, la visita a les tombes en les processons, les representacions personificades de la mort i els llibres de com viure cristianament cara a la mort) (Lenzenweger 1989: 392-398).

Capítol quart. LA DEVOCIÓ A SANT ONOFRE.

Però, ¿ com es concretaven aquestes actituds mentals i religioses en la vida quotidiana dels valencians de la Baixa Edat Mitjana?.

Vegem-ho aprofitant-nos i resumint les acurades descripcions que els especialistes han fet de la solidaritat davant la mort i el bàtec diari de la vida parroquial, extretes dels manuals de consell municipals de València i Castelló.

El soterrament d'un difunt feia palesa una fonda caritat mútua. Hi prenien part persones sense cap relació directa amb el mort. Els soterrars, tant de rics com de pobres, revestien sempre un aparat extraordinari. Des del segle XIII existien al regne de València les confraries, la finalitat de les quals era la germania per a la mútua protecció. Tenien a la seu cura el confrare malalt i es feien càrrec de les despeses i ceremonial de l'óbit, inclosa la roba de dol per fer el camí del fossar. Feien companyia al malalt i decidien el moment d'administrar-li el viàtic que li portaven en processó amb lluminàries. Quan era mort vetlaven el cadàver, avisaven la resta dels confrares i portaven a sa casa tots els objectes fúnebres adients. Fins i tot, la confraria es podia fer càrrec dels diversos sufragis. Els confrares i els familiars acudien a l'enterrament amb gramalla de color obscura. El taüt era comú per a tots els confrares, una caixa de fusta pintada de negre o blanc segons l'edat i estat civil del difunt. El fèretre, amb el cos sense vida vestit amb hàbit religiós, es col·locava sobre un xicotet llit, fixat amb anelles, i portat a braços dels confrares joves a la manera que es porta hui als ferits amb una llitera. Al sobre, un drap mortuori i una imatge del titular de la confraria. La comitiva, que podia congregar altres confraries i un grupat de preveres, segons el desig testamentari i possibilitats econòmiques del finat, portava ciris encesos fins l'església i el cementeri. També els desemparats, els forasters o els transeünts tenien un sepeli amb certa solemnitat, de vegades a càrrec del consell de la vila o ciutat. Els abusos deguts al luxe excessiu aconsellaren prohibir el grup de ploradores (en 1389) i la roba de dol negra (en 1395), exceptat pare, mare, cònjuge o germans (Sanchis Sivera 1933: 36-43).

En caure el sol les campanes de la torre convocaven el feligrés per resar el rosari. A l'església de la vila la gent ocupava bancs i catrets per començar la monòtona letania. Els predicadors eloquents gosaven del favor del veïnat. A la Quaresma sempre hi havia algun frare que preparava el moment sublim de la passió en oferir una visió de pecats i actituts que ofenien Jesucrist. L'estat corrupte de la societat i les faltes a la castedat farcien la lacerant exposició. Les universitats o consells municipals, que valoraven l'efectivitat de les prèdiques, donaven almoines als frares que les visitaven i cobrien les seus despeses d'estatge. Altra qüestió fustigada amb cruesa des de la trona era la blasfèmia. La caritat amb els pobres vergonyants fou practicada amb amor i generositat. La misericòrdia es farà evident en l'òbol per mitigar la desconhort aliena, de vegades replegat porta a porta per homes honrats elegits pel consell per a l'avinentesa. Els esdeveniments familiars -bateig, noces i soterrar- eren motiu de relació i exposició social, i ocasió per fer vistosa ostentació (Roca Traver 1983: 47-53).

Arribats ací cal preguntar-se ¿quin lloc ocupava el sant anacoreta Onofre en les preferències dels nostres avantpassats?. La resposta a la qüestió haurà de contenir un valor quantitatiu que intentarem sondejar en l'art gòtic, l'onomàstica valenciana i els negocis escriturats pels habitadors de Quart.

El culte a sant Onofre en l'Edat Mitjana, a nivell europeu, té tres escenaris principals. A Munic es vantaven de poseir les seus relíquies. A Roma els monjos jerònims li havien dedicat un monestir i havien fomentat la seu invocació contra la mort repentina sens confessió. A Florència diversos oficis del ram tèxtil l'havien elegit patró, degut a la seu perícia fabricant roba amb fulles de palmera (Réau 1958: 1008).

Entre les representacions artístiques de sant Onofre o de la seua vida, realitzades a Europa abans de la publicació del llibre, trobem, per ordre cronològic: un mosaïc a la seu de Monreale, prop de Palerm (segle XII), un políptic de Giovanni Bonsi i un bancal de retaule i una escena de Pannuci fugint davant la presència de sant Onofre, de Lorenzo Monaco, a l'Acadèmia de Florència (segle XIV), les pintures

de l'interior de l'esmentat convent de jerònims a Roma (segle XIV), una representació del sant, d'alçada desmesurada, i Pannuci besant-li el peu nu amb dos lleonets a la dreta, de Bernardo Daddi, a la biblioteca Riccardiana de Florència (segle XIV), un dibuix dels dos lleons cavant la fossa del sant amb les unges, de Bernardo Daddi, a Florència (segle XIV), una vidriera amb la ma de Déu oferint Onofre, que està agenollat, una hòstia en forma de creu, a la catedral de Friburg (segle XV), una vidriera a la seu d'Assís (segle XV), una representació d'Onofre amb una creu, de Vittore Crivelli, al museu del castell de Sant Angelo de Roma (segle XV), una icona russa, fent parella amb l'eremita sant Macari al museu de Novgorod (segle XV), la comunió del sant agenollat, oferida per un àngel que aplega volant, a la pintura del Mestre de la Passió de Darmstdat (segle XV) i un retaule d'Onofre, vellut i **cenyit** de fulles, a la seu de Perusa, de Signorelli (1492) (Réau 1958: 1007-1010).

A l'art medieval es representa a Onofre com un vell descarnat, amb el cos cobert, totalment i per tota vestidura, amb el seu propi pèl (com Magdalena o Maria Egipciana), cabellera llarga i barba bífida que descendeix entre les cames. Un esbarzer o sarment espinosa li cenyix els lloms. El vem amb bastó en forma de muleta (com sant Antoni), amb l'àngel que tots els dies li duia el pa, junt a la palmera que li donava ombra i aliment i en la petita balma on vivia. Altres vegades portarà a les mans el rosari, una creu rústica i hi haurà un rellotge d'arena, crani, disciplines i altres atributs comuns als anacoretes i penitents, que són símbol de la caducitat de les glòries humanes. El calze, rematat amb una hòstia, simbolitza la comunió dominical. Entrat el Renaixement cenyirà corona de príncep o la tindrà als peus, signe de haver-la-hi rebujat, i apareixerà vestit amb teixits rudimentaris i bastos de palma i altres fibres vegetals (Ferrando 1950: 17, 211-212).

A la corona d'Aragó, institució política que englobava el regne de València sota el domini personal del reis de la casa de Barcelona (fins la mort de Martí l'Humà) i de la dinastia trastàmara (des de l'elecció a Casp de Ferran I), hem trobat els exemples de pintura gòtica que recollím a les pàgines XXVI i XXVII. Hom

podrà gaudir i contrastar la iconografia i els simbolismes abans esmentats. A peu de foto trobareu l'autor, la datació i el lloc de conservació de l'obra. Recollim a la taula següent la resta de les dades tècniques per a l'estudiós de la història de l'art:

Obra	Tècnica/Estil/Procedència	Descripció/Observacions
Retaule de santa Engràcia	Pintura sobre taula Gòtic hispà-flamenc Desconeguda	Escenes de la vida i martiri de la santa. A la predel·la: sants.
Retaule de santa Úrsola	Pintura sobre taula Gòtic hispà-flamenc Església sant Pere de Cubells	Al carrer principal: la santa i la Verge amb el Nen. Als carrers laterals: escenes de la vida de la santa. A l'àtic: el Calvari. A la predel·la: l'Ecce Homo i sants (Onofre, entre ells) Al guardapols: sants.
Retaule de sant Cosme i sant Damià	Pintura sobre taula Gòtic internacional Ermita Nostra Senyora del Llosar (Vilafranca)	Escenes de sants i martiri dels titulars. Taller Escola Valenciana.
Retaule de sant Bernat i sant Onofre	Pintura sobre taula Gòtic hispà-flamenc Desconeguda	Joan Rosato ha estat identificat com el Mestre de les Predel·les.
Retaule de santa Anna	Pintura sobre taula Gòtic hispà-flamenc Ermita de santa Anna de Xàtiva	Al carrer principal: escultura de la santa amb la Verge. Als carrers laterals: escenes de la vida de la Verge. A l'àtic: Calvari. A la predel·la: escenes del Calvari. Al guardapols: sants.
Predel·la de la seu de Barcelona	Pintura sobre taula Italo-gòtic Seu de Barcelona	Escenes sobre la vida de sant Onofre. Taller Escola Catalana.
Tríptic de la Mare de Déu de la Llet	Pintura sobre taula Gòtic Desconeguda	Taller Escola Valenciana.
Retaule de sant Pere	Pintura sobre taula. Carbó i guix. Gòtic internacional Església del castell de Púbol	Al carrer central: el titular. Dos carrers principals: escenes de la vida del sant. Dos carrers exteriors: sants (Onofre entre ells). A l'àtic: Calvari. A la predel·la: sants.

Font: Fototeca de pintura gòtica del Consell Superior d'Investigacions Científiques

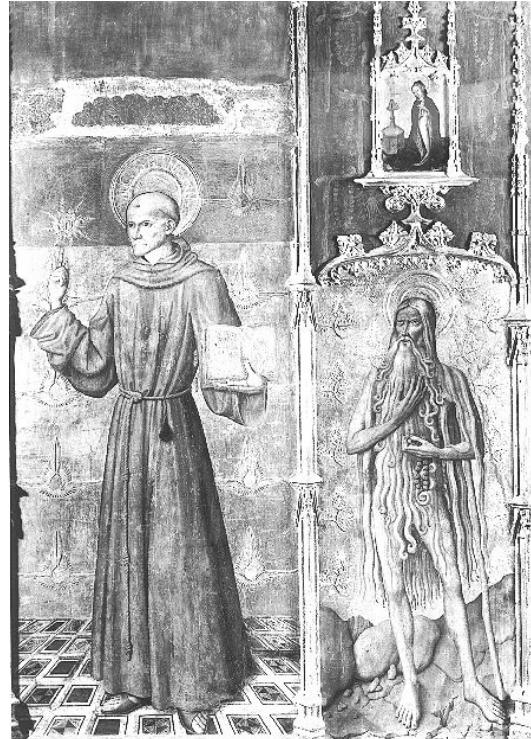
Retaule de santa Engràcia. Bartomeu Bermejo (s. XV). Museu de Bilbao.

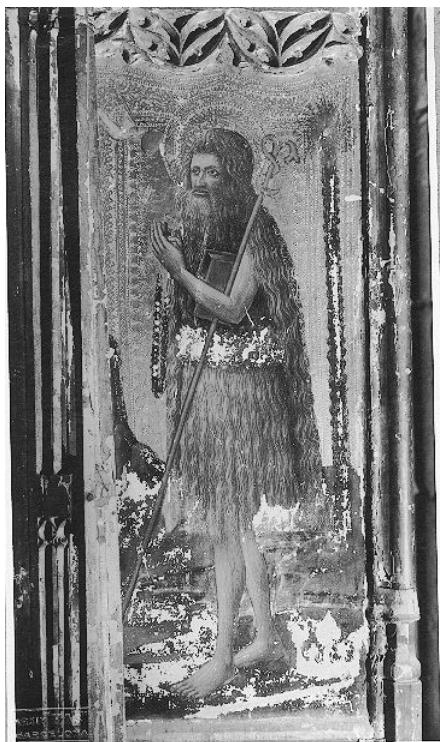
Retaule de santa Úrsola. Joan Reixach (1468). Museu d'Art de Catalunya. Barcelona.

Retaule de sant Cosme i sant Damià. Valentí Montoliu (1455). Ajuntament de Vilafranca del Cid (Castelló).

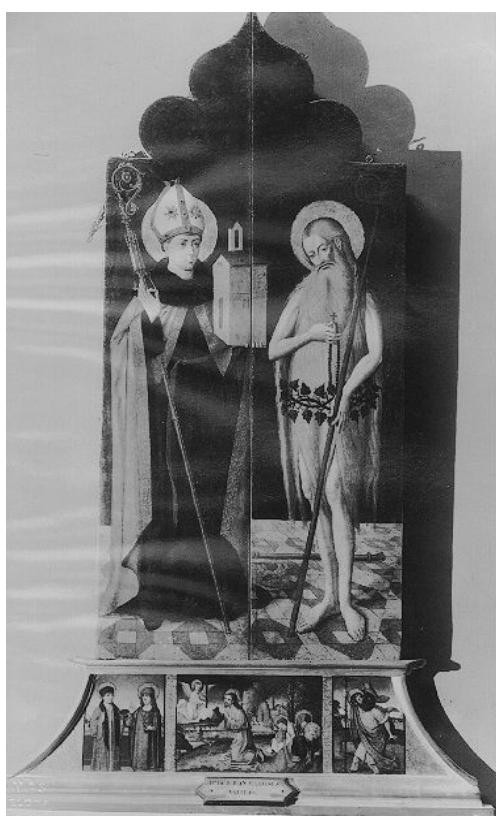
Retaule de sant Bernat i sant Onofre. Joan Rosato (s. XV). Museu de Mallorca.

Retaule de santa Anna. Mestre dels Perea (s. XV). Col·legiata de Santa Maria de Xàtiva (València).

Predel·la de la seu de Barcelona. Pere Serra (finals s. XIV). Museu de la seu de Barcelona.

Tríptic de la Mare de Déu de la Llet. Mestre dels Martínez Vallejo (s. XV). Museu de Belles Arts de València.

Retaule de sant Pere. Bernat Martorell (1437). Museu Diocesà de Girona.

Al repòrtori fotogràfic podem afegir dos obres més a terres valencianes.

La primera és exemple representatiu de l'estreta relació entre la pintura i els brodats gòtics. Al frontal de l'església parroquial de Benassal, fet en vellut granat, i brodat amb fils d'or i argent, hi ha una representació de la Mare de Déu entronitzada amb el Nen al braç, flanquejada per sant Onofre i sant Miquel, tema propi de l'estil internacional (Gracia 1995: 165).

La segona és una de les dues obres conservades del mestre del taller de Sant Mateu, Valentí Montoliu. El retaule de santa Maria Magdalena, sant Onofre, sant Abdó i sant Senén de l'ermita de la Mare de Déu del Llosar de Vilafranca, ara a l'ajuntament d'esta població, va ésser contractat el 15 d'abril de 1455. El refinament, l'elegància i àdhuc la sumptuositat dels personatges, vestits a la moda flamenca, i la gran correcció del dibuix, junt a la introducció del paisatge per fer més versemblants els personatges són les seues característiques més destacades (Llobregat i Yvars 1986: I,234-235).

En resum, i fent ús d'un símil cinematogràfic, podríem dir que esta decena de representacions gòtiques de sant Onofre el situen com un actor secundari, amb un paperet estereotipat, i regularment contractat per intercedir en la salvació de les ànimes valencianes.

És el mateix cas d'altres sants paleocristians que reben culte amb posterioritat a la seu època com Antoni, Honorat, Caterina, Abdó, Senén, etc. (Llobregat 1986:25).

De la producció d'articles i treballs antropònims d'època foral valenciana pararem atenció ara als basats en un registre de beneficis eclesiàstics de les quatre primeres dècades del segle XVI (en torn a 10.000 noms) i en el cens de 1510 (25.000 noms).

Un treball ben profitós per a l'estudi onomàstic de l'època de publicació del llibre és el de la doctora Maria Milagros Càrcel Ortí sobre els beneficis eclesiàstics en la diòcesi de València durant el primer terç del segle XVI (1501-1538). Els beneficis tenien un doble objectiu: assegurar el culte, sota una invocació

determinada, i els sufragis per l'ànima del fundador i proporcionar un mitjà de subsistència per al beneficiat, moltes vegades familiar o allegat de qui el finançava, normalment legant censals de cobrament garantit.

La base del treball és el registre de col·lacions *Breviarum benefitii* que féu el notari i escrivà de la cúria Joan Alamany en 1580. Conté vora 4.000 anotacions agrupades per ordre alfabètic de parròquies i pobles de la diòcesi i, dins d'ells, per advocacions. Cada asentament ens informa de la data, nom del beneficiat, nom del fundador, motiu del canvi, nom de l'antecessor i nom del presentador o patró. Les invocacions es classifiquen en: A Jesucrist, a la Trinitat, a la Mare de Déu, als Àngels, a sant Joan, als Apòstols i Evangelistes, als sants hispànics i als sants no hispànics d'origen romà, italià, gal·licà i oriental. A l'últim grup apareix sant Onofre (Càrcel 1992:**83-113**).

Entre les 1.025 invocacions reflectides al breviari de beneficis hi han 5 a sant Onofre, sempre en companyia d'altra advocació, a saber: a sant Miquel i sant Onofre (església de Sant Andreu de València), a sant Pere i sant Onofre (església de Sant Joan del Mercat de València), a Nostre Senyor Jesucrist, la Verge Maria, els tres reis mags, Jesús amb la creu al muscle, sant Joan Evangelista i sant Onofre (església de Sant Joan del Mercat de València), a sant Jerònim i sant Onofre (església de l'Ascensió de la Verge Maria d'Ontinyent) i a sant Cosme, sant Damià i sant Onofre (església de Santa Maria de Gandia) (Càrcel 1979: II, V-XLVIII).

D'altra banda, els registres que contenen informació sobre beneficis a Quart són també 5 de 4.000, un magre percentatge, tots ells referits a la parròquia de la Verge Maria i sense menció alguna a sant Onofre.

El benefici del Corpus Christi havia estat dotat el 6 d'octubre de 1404 per Francesc Montllor (ACV Pergamí 552), rector de Quart i capellà de la cort pontifícia d'Avignó des de 28 de gener de 1375, segons butla de papa Gregori XI (ACV Pergamí 6.575).

**Taula dels beneficis a la parròquia de la Verge Maria de Quart
(1501-1538)**

Invocació	Data	Beneficiat	Antecessor (motiu)	Presentador o Patró
Rectoria	1519-VII-22	Martí Burjamant		Ordinari
Rectoria	1519-VII-22	Antoni Saragosà		Ordinari
Altar major	1520-IX-08	Bernat Esplugues	Lluís Martí (per mort)	Isabel Esplugues
Altar major	1521-I-22	Francesc Esplugues		Isabel Esplugues
Corpus Cristi	1529-IV-29	Miquel Dassió	Joan Pina (per resignació)	Rector i jurats

Font Càrcel 1979: III, 906-908

Resumim en la taula següent els noms de fonts més freqüents de les persones que apareixen al breviari. Onofre es troba en el lloc tretzé (Càrcel 1979: II, 407-410), idèntica posició a l'ocupada hui per les tres ermites seues (Algemesí, Ontinyent i Quart) d'entre les 158 que tenen advocacions a sants i beats en la província de València (Lluch 1980: II, 535):

Nom	Nombre d'invocacions	Nombre de personnes
Joan	5	723
Pere	44	329
Miquel	62	278
Francesc	17	261
Jerònim	8	259
Lluís	4	215
Jaume	33	201
Antoni	45	139
Bernat	23	120
Melcior, Gaspar i Baltasar	4	116
Guillem	4	93
Isabel	5	87
Onofre	5	84

El cens de 1510, ordenat per les corts celebrades a Montsó en aquest any, constitueix la primera relació gairebé exhaustiva de la població valenciana. D'abans, només es conserven sèries fragmentàries, parcials, referides a una població, una senyoria o un conjunt de viles i ciutats, però mai esteses al conjunt del país. D'altra banda, es tracta sempre de nòmines limitades als caps de família, homes en la gran majoria dels casos, i dones, en el cas de vídues i òrfenes. Hem d'esperar a l'època estadística, ja ben entrat el segle XIX, per disposar de sèries regulars i completes de població (Rafael Valldecabres 2002: 7).

El 6 de març de 1510 foren convocades corts generals a Montsó per Ferran II, per tal de subvenir la urgent necessitat de conservar l'exèrcit i gent d'armes en la conquesta d'Àfrica. La subvenció i auxili dels regnícoles valencians, plasmada en una oferta de corts, fou de 100.000 lliures més altres 10.000 de salari per als assistents a les corts, que comptaven amb l'aval dels ingressos de les generalitats fins a la suma de 1.000.000 de sous, és a dir, 50.000 lliures. La garantia dinerària donava suport a l'emissió de deute públic en forma de censal, al 6,66% de tipus d'interès nominal. Les altres 60.000 lliures havien de ser tatxades, és a dir, repartides entre els veïns i habitadors de les ciutats, viles i llocs del regne. Amb aquest propòsit es redactà el cens de 1510, que hui es conserva a l'Arxiu del Regne de València i en el que manquen els caps fiscals dels llocs de senyoriu militar, la meitat de la població del regne aproximadament (Rafael Valldecabres 2002: 16).

L'estudi del vector onomàstic del cens reflexa l'abandonament del model baix-medieval del segle XIV (caiguda notable de Bernat, Guillem i Domingo) i la seu substitució per altre on apòstols, arcàngels i nous sants, junt amb una major dispersió i el predomini del nom Joan són les característiques principals (Rafael Valldecabres 2001: 16).

Resumim en la taula següent els noms de fonts més freqüents (amb més de l'1%) de les 24.776 persones que apareixen al cens. Onofre es troba en el lloc trenta-dosé, per darrere dels noms llistats i d'Ali, Azmet, Gaspar, Abraham,

Francesc, Vicent, Mateu, Ginés, Çat, Nicolau, Alfonso, Pasqual, Tomàs, Pedro, Martín i Isabel (Rafael Valldecabres 2002: 7).

Taula dels noms de fonts més freqüents al cens de 1510.

Nom	Nombre de persones	Percentatge
Joan	4.454	18,0
Pere	2.495	10,1
Miquel	1.427	5,8
Jaume	1.368	5,5
Antoni	1.120	4,5
Bartomeu	816	3,3
Bernat	781	3,2
Francés	661	2,7
Lluís	442	1,8
Guillem	397	1,6
Gabriel	363	1,5
Domingo	287	1,2
Andreu	285	1,2
Martí	281	1,1
Mahomat	276	1,1
...	...	...
Onofre	91	0,37

Font Rafael Valldecabres 2002: Elaboració pròpia.

¿Qui eren i on vivien estos 91 valencians que portaven el nom d'Onofre?.

Esta és la relació, respectant les grafies de l'original, on podreu observar el dubte i variacions (Nofre, Noffre, Onofre, Onoffre, Nofra) a l'hora d'escriure el nom per part dels escribes del Registre de la Cancelleria Reial (Rafael Valldecabres 2002):

Nofre Lópiz (Alacant); Nofre Vila, major i menor (Albal); Nofre Cantó, Nofre Mataix, Nofre Matarredona (2), Nofre Navarro i Nofre Pasqual (Alcoi); Nofre Sebrià (Almassora), Onofre de Sglésies (Alqueries del Real); Nofre Jordà, el notari Onofre Matoses i Onofre Venrell (Alzira); Nofre Balester (Benicarló); Nofre Ximeno (Benifallim); Nofre Vidal (Benimaclet); el llaurador Onofre Ros (Camí de Sagunt); Nofre Torres (Carpesa); els militars Nofre Calatayut i Nofre Estanya (Cocentaina); Nofre Colom, Nofre Coves i Nofre Jover (Cullera); Onofre Yvarra (Grau de València); Nofre Bosch i Nofre Pexa (Morvedre); Luís Nofre Baguà i Nofre Daniu (Museros);

Nofre Falcó i Nofre Pla (Onda); Onofre Barberà, Nofre Candela, Nofre Cervera i Nofre Segura (Ontinyent); Nofre Climent, Nofre Martí i Nofre Serrat (Peníscola); Nofre Balester (Puçol); Nofre Steve (Quart); Nofre d'Albal (Silla); Nofre Venrell (senyor de Tarragona); Nofre Daniu (Torrent); la vídua Nofra Capuchera, el notari Noffre Alfonso, el boter Nofre Àlvar, el pescador Nofre Benedito, el ciutadà Noffre Çaera, el corretger Nofre Calbó, el mercader Noffre Claramunt, el canviador Onofre Costa, el militar Noffre de Cardona, el fuster Nofre Eximénez, el ciutadà Nofre Femades, el militar Noffre Ferrando, el mercader Noffre Ferrer, l'assaonador Noffre Filach, el fuster Nofre Forment, el moliner Onofre Gizbert, el mesurer Noffre Gombau, els notaris Nofre Gopart i Noffre Guaxart, el senyor de Miralles, Noffre Guerau Bou, el velluter Nofre Martí, el mesurer Noffre Martorell, el peraire Noffre Martorell, el corretger Nofre Mas, el notari Noffre Masqueffa, els corredors d'orella Noffre Nadal i Nofre Nadal, el notari Noffre Oller, el ciutadà Onoffre Pardo, el mercader Onoffre Pelegà, el tender Noffre Prunyol, el peraire Onofre Rodrigues, el sucrer Onofre Ruffart, el fuster Nofre Solà i el corredor Noffre Valls (València); Nofre Benyeto (Vila Joiosa); Nofre Traver (Vila-real); Nofre Çançó (Vistabella); Nofre Apparici, Nofre Balaguer, Nofre Burguera, els preveres Nofre Çabater i Nofre Casanova, Nofre Joan, Nofre Martí, Nofre Miralls i Joan Nofre Scrivà (Xàtiva) i Nofre Çapiella (Xèrica).

Fent servir ara un símil ciclista l'onomàstica ens situa a Onofre en la munió perseguidora dels sants favorits dels valencians.

Amb Sanchis Sivera hem presenciat l'acte social de l'enterrament baixmedieval valencià. Però és a l'hora de fer testament quan hom afronta la mort i fa balanç de la vida.

Els protocols notariaus valencians de l'arxiu de la Catedral de València (ACV), de l'arxiu del Regne de València (ARV), de l'arxiu municipal de València (AMV) i, especialment, de l'arxiu del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València (ARCSCCV) enregistren nombroses planes del quefer diari del veïns de Quart al segle XV. En la nostra recerca documental hem trobat una variada

tipologia documental (afermaments, almonedes, àpoques, arrendaments, carregaments de censals, donacions, establiments, inventaris de béns, matrimonis, prèstecs, procuracions, reconeixements de deutes, testaments, vendes, etc.).

L'estructura del formulari notarial del testament és un resum de les preocupacions del testador davant la mort. Abans de res els deutes haurà de pagar-se. Triarà marmessors que inventarien els béns i asseguren el compliment de les darreres voluntats. Si deixa òrfens menors d'edat els encomanarà a un tudor i curador i els dotarà en temps de matrimoni. Les primeres lliures seran per als sufragis. Entre 100 sous (5 lliures) i 15 lliures serviran per pagar la litúrgia de la sepultura, aniversari, capdany, trentenaris de misses, anyal, misses de rèquiem i almoines als bacins de l'església i a l'hospital de pobres. Als actes compareixeran els membres de les confraries (de la Verge Maria i/o de sant Miquel) i entre dos i quatre preveres. Segons l'arrel de la família al poble la fossa, al cementeri de l'església de Quart, serà la del cònjuge o la d'un parent difunt (pares, germans, fills) o es deixarà que siga el·legida pels marmessors. En algun cas de segones núpcies es preferirà el vas del primer marit a una església de València (ARCSCCV, Protocols de Pere Tormon, 26615, 1484-VI-21).

També hem trobat una voluntat testamentària de fundar un benefici a l'església de la Verge Maria de Quart.

Dimarts, a dos de gener de 1498 Jaumeta, vídua de Bartomeu Fuster, cridà el notari de Quart, Pere Tormon, i, estant malalta, féu testament. La seu posició era benestant puix Bartomeu havia estat un llaurador ric. Tenia una esclava negra i una criada joveneta afermada amb ella. Jaumeta ordenà la seu sepultura "en lo vas de la capella **nova**, feta sots la invocació del benaventurat monsényer sent Johan, hon jau lo cors del honrat en Berthomeu Fuster, marit meu" i deixà 15 lliures per a l'hospital de Quart i 10 lliures per pagar les despeses de la "sepultura, aniversari i capdany ab quatre preveres i que sia cantada la letania per les confraries de la Verge Maria i del arcàngel sant Miquel, de les quals yo só confraressa", el trentenari de misses de sant Amador al monestir dels frares menors

de la Verge Maria de Jesús de València i donar almoines als sis bacins de l'església de Quart: de la seu, de l'obra de l'església, de la luminària de l'església, dels pobres, de les ànimes del purgatori i dels captius a traure. Per fundar el benefici a la nova capella de sant Joan destinà 150 lliures "dels millors censals e debitoris, ab responsió de interès, que yo tinch e posseech". Nombrà marmessors del benefici als majorals de la confraria de la Verge Maria i deixà estipulat que de les rendes censals es celebraren tres misses de rèquiem cada setmana, a càrrec del vicari de Quart que cobraria dotze diners per missa, "a honor de Déu i la Verge Maria i les ànimes de Berthomeu Fuster i mia, i totes ànimes feels difuntes". No consta diligència de publicació del testament i no podem assegurar que aquesta darrera voluntat de Jaumeta es complira tal com l'havem detallada (ARCSCCV, Protocols de Pere Tormon, 26618, 1498-I-2).

A banda de completar el llistat de beneficis aquest document ens parla de l'estrena d'una nova capella en 1497. Aquestes obres confundiren Coll qui data erròniament el temple parroquial en este any (Coll 1984: 29).

Fins ara hem trobat, abans de 1500, només dues referències a sant Onofre i a l'ermita. Vegem els documents.

El 30 de juliol de 1498 els germans Bernat i Joan Colomí, llauradors, fills del llaurador Joan Colomí i de Dolça, ambdós ja difunts, acudiren a la taula notarial de Pere Tormon per acordar la partició d'herència, segons la darrera voluntat de Dolça, que havia sobreviscut al seu marit i havia mort en gener de 1490. Es repartiren els mobles, escudelles, eines i draps, les vinyes al terme de Quart i més de 55 lliures en crèdits censals (a càrrec de Pere Colomí, llaurador de Vilamarxant, Joan Pamies, llaurador de Riba-roja, Jaume Fuster, llaurador de Quart, i Nicolau Ivanyes, moliner de Quart).

En el repartiment de la terra s'aludeix a l'ermita. Joan Colomí pasava a poseir una cafissada en emfiteusi, sota la senyoria de l'abat de Poblet, a cens de 5 sous pagadors a Tots Sants, amb exigència de residència a Quart i obligació de satisfer lluïsme i fadiga al majoral de Quart. Les 6 fanecades de vinya estaven

localitzades en l'horta de Quart, a l'Ermita, i confrontaven amb el camí de Requena, la séquia de Quart i altra terra seu. Llavors el troç de terra estava situat on hui són les casetes d'Elcano i el col·legi de sant Onofre, junt a la carretera (ARCSCCV, Protocols de Pere Tormon, 26618, 1498-VII-30).

Esta és la primera referència a l'edifici, explícita i incontestable, que hem pogut trobar, fins ara, en la nostra recerca documental de negocis i persones de Quart als protocols notariaus medievals conservats a València.

Podem assegurar que la referència bibliogràfica que donà el tio Jaume sobre l'ermita no existeix (Sanmartín 1984: 21). Hom pot comprovar que a l'inventari de les obres de Sanchis Sivera, fet per ell mateix i completat per Carles Salvador, no hi figura cap "Ermitas del Reino Valenciano" (Almanaque 1940: 363-368 i Almanaque 1944: 155-156). De la copiosa producció històrica del canonge Sanchis (107 llibres i articles) hem rellegides les obres sobre la diòcesi i la seu (números 26, 62, 63 i 68 de l'inventari). Al *Nomenclator geográfico eclesiástico* el deixeble de Roc Chabàs menciona la recollida de fons i indulgències, en 1316, per a l'obra de l'església de la Verge Maria de Quart i fa alusió a l'ermita de Sant Onofre "sobre cuyo origen se cuenta una piadosa leyenda" però sense cap indicació temporal a la seua erecció o reforma (Sanchis Sivera 1922: 201-202).

Despagats amb la troballa la compensem amb la més antiga referència indirecta que tenim del culte a sant Onofre per part d'un veí de Quart.

Testament de Masiana, vídua d'en Domingo Segura.

(ARCSCCV, Protocols de Bernat Dassió, 26804, 1454-III-14)

Die jovis XIIII martii

En nom de Déu sia tota vegada, amén. Com tota creatura humana
etcètera, e per amor de açó la gràcia del Sant Spirit appellada e convocada, yo, na
Maciana, muller d'en Domingo Segura, *quondam*, vehina del loch de Quart, stant
sana, en mon bon e acostumat seny, lo que la entrega e manifesta, revocant,
anul·lant e cessant qualsevols testaments e codicils per mi fets tro en lo present
testament, faç e ordén lo meu derrer testament eo la mia darrera voluntat, en lo

qual e la qual elegesch marmesors meus etcètera, ço és, an Jacme Monçó, vehí de Quart, e an Jacme Ferral, vehí del loch de la Pobla, absents, etcètera, donant aquells plen poder etcètera, sens licència de jutges etcètera, mas ço que per la hu serà principiat per l'altre sia portat a fi etcètera.

E primerament vull que los meus deutes sien pagats e injúries restituïdes etcètera. En aprés, prench per ànima mia dotze lliures reals de València, dels quals sia feta sepultura, adniversari e capdany, bé e honradament, a coneугuda dels meus marmesors.

Ítem vull e man lo meu cors sia posat en lo fossar e simenteri de la Verge Maria de la sglésia parroquial del dit loch de Quart, en la fossa hon jau lo dit Domingo Segura, marit meu.

Ítem lexe al bací de la obra de la Verge Maria de Quart, I sou.

Ítem lexe al bací de la luminària de la dita sglésia, I sou.

Ítem lexe als pobres del dit loch, I sou.

Ítem lexe a catius a traure, I sou.

Ítem lexe a sent Anthoni del dit loch de Quart, I sou.

Ítem lexe a sent Anofre del dit loch, I sou.

Ítem lexe al bací de la Verge Maria de Montserrat, I sou.

Ítem vull e man sien dites e celebrades les XXXIII mises del gloriós sent Amador, ab ses caneles, e hun trentenari de rèquiem, los quals dits trentenaris sien dits e celebrats per los frares menors de la Observança de la vila de Chelva, o qui sie per aquells, frares e personnes que als meus dits marmesors ben vist serà.

Ítem vull e man sia portat lo anyal per ma filla Catherina.

E si res fallira sien presos tants dels meus béns etcètera.

E si res sobrara sia distribuit a coneугuda dels meus dits marmesors.

Ítem lexe a mon nét Jacmet, fill de n'Anthoni Soler, huyt fanecades de vinya de terra campa, en terme del dit loch de Quart, a sens de VII sous per cafiçada, afronta ab terra d'en Johan Benet, e ab terra de Berenguer de la Rosa e ab camí real, les quals li sien donades en temps de matrimoni, e que sia tengut de donar a Anthoni e a Bernat, germans seus, fills del dit Anthoni Soler, a cascú, cent sous en temps de matrimoni. Emperò si los dits Anthoni e Bernat moran sens fills, de leal cònjutge, en tal cars torne a lo sobrevivint e axí de uns en altres tro al derrer.

Tots los altres béns e drets meus, a mi pertanyents o pertanyedors, devents, luny o prop, per qualsevol causa, títol, manera o rahó, per dret de institució, a mi, hereus instituesch als dits Jacme, Anthoni e Bernat, néts meus e fills del dit Anthoni Soler, *quondam*. Emperò sots tal vincle e condició que si qualsevol de aquells morà sens fills, de leal cònjutge de matremoni procreats, en tal cars substituesch als sobrevivents e axí de uns en altres tro al darrer. E si tots moran sens fills, de leal cònjutge, en tal cars substituesch e, a mi, hereus instituesch, ço és, al dit Jacme Ferrando e a sos fills, si lo dit Jacme Ferrando morrà o no serà viu, e a Johan, fill d'en Berthomeu Bono, *quondam*, de la Pobla vehins, hi de aquells a ses pròpies voluntats.

Emperò lexè usufructuària de tots los usufruys dels dits béns a na Catherina, filla mia e del dit Domingo Segura, e de aquells faç(a) aprés pròpies voluntats, de sa vida e no pus.

Aquest és lo meu derrer testament etcètera. Açó fon fet en lo loch de Quart. Presents testimonis foren appellats. (*Signum*) Per la testadriu posats e *ad invicem* se conexen, e per mi dit notari, ço és, Berenguer Fuster, Steve Darroqui e Matheu Teulada, vehins del loch de Quart.

A XXVIII de juny, any LIII, fon publicat lo testament dessús. En Quart, Jacme Monçó e Jacme Ferrando acceptaren la marmessoria etcètera e en Miquel Soler, tudor i curador de Anthoni, Jacme e Bernat, hereus de na Maciana, acceptà lo legat e herència ab benifici de inventari. E na Catherina, muller d'en Bernat Marco, acceptà los usufruys. Testimonis en Guillem Guerau, laurador, vehí de Quart, e en Martí de Foz, de la Pobla.

Malgrat que no menciona explícitament l'ermita, creuem que el culte de sant Antoni i el de sant Onofre, per als que Masiana deixava un sou, no hi eren a l'església de la Verge Maria. Fixeu-vos que l'ofrena als sants està en mig d'un llistat de bacins que pertanyien tots ells a la parròquia, inclòs el de la Verge Maria de Montserrat, una taula pintada de la qual encara hi era abans de la guerra civil espanyola (Sanchis Sivera 1922: 203).

El notari pareix que interrogà Masiana:

- ¿Quin sant Antoni? ¿quin sant Anofre?.

I Masiana contestaria:

- iQuins han de ser, misser Dassió!. Els de l'ermita del lloc de Quart.

Encara hui moltes jovenetes visiten l'ermita de sant Onofre i en la primera capella de l'esquerra, envoltats en un mocador, llancen a sant Antoni els desitjos més ardents de trobar una bona parella.

Una atenta ullada, des de l'exterior, a la trajectòria i les interrupcions de la cornisa de pedra, que sustenta el sostre de l'ermita, ens descobrix les successives etapes constructives.

L'ermitori primerenc era de planta rectangular de nau única, típica de la sobrietat i harmonia del gòtic valencià, de dos trams com testimonien els dos contraforts exteriors del costat de l'evangeli.

L'absis, probablement poligonal, fon substituit per l'actual en periode post-tridentí, elevant pam i mig l'altar major i la teulada de la testera.

Aquesta reforma, feta seguint les "Advertencias para los edificios y fábricas de los Templos" de 1631, ordenades pel bisbe Aliaga (elevació de la capella major, barana de forja, graons impars) (Pingarron 1998: 67-99), afegiria el tram inicial, la façana amb l'espadanya i, probablement, les capelles laterals, obertes en el mur de fàbrica gòtica.

La darrera gran intervenció, ja al segle XVIII, seria la cúpula ovalada i encaixada en la capella de la Mare de Déu de la Llum, que modificà les càrregues sobre els contraforts del costat de l'epístola.

Capítol quint. NORMES D'EDICIÓ I TRANSCRIPCIÓ.

Hem respectat al màxim el text original, conservant-ne les seues grafies, on és palesa la carència de tota normalització com era habitual a l'època. Per fer-lo llegible, la separació de paraules, l'ús de les majúscules i la puntuació s'han fet d'acord als criteris normatius i l'estil modern.

Hem restituït els fragments de text omesos entre parèntesis.

Les repeticions han estat suprimides.

Les consonants dobles a principi de paraula s'han simplificat.

Hem desenvolupat les abreviatures.

Els textos normalitzats segueixen la proposta de les edicions "Els Nostres Clàssics":

- ⇒ regularització de l'ús de la "u" i la "v", la "í" i la "j"
- ⇒ manteniment i restitució de la ce trencada "ç"
- ⇒ indicació amb el punt volat de les elisions que hui no tenen representació gràfica i els casos d'aglutinació de les partícules pronominals
- ⇒ ús de l'apòstrof per a indicar l'elisió de les vocals que hui elidim gràficament
- ⇒ ús del guionet per a separar els enclítics i els proclítics segons l'ortografia moderna
- ⇒ adopció de l'accentuació, els signes de puntuació, l'apòstrof i el guionet del valencià actual.

CONCLUSIONS.

El 20 de desembre de 1501 les premses de l'obrador de la vídua de Lope de Roca acabaven d'imprimir l'encàrrec del prior del convent de l'orde de predicadors de Sant Onofre a Museros.

Frare Vesach havia enllestit una còpia del manuscrit del rei Martí, polint-lo amb alguns cultismes i formes verbals actualitzades i donant-li la sonoritat d'un vocalisme àton no neutralitzat. Completà el repertori de miracles amb casos locals ben coneguts i va desitjar fervorosament que l'empresa editorial servira per difondre la devoció al sant anacoreta entre els valencians.

Els retaules de l'art gòtic i la freqüència d'ús d'Onofre com nom de fonts, a les primeres dècades del cinc-cents, ens oferixen la imatge d'un sant força conegut amb una parròquia creixent, proporcionalment més estesa que en l'actualitat.

Onofre havia estat un exemple excepcional de vida dedicada a l'oració en solitud. La seu intercessió era una forta garantia per salvar l'ànima, fent obres pies i de solidaritat cristiana en la seu memòria o invocant-lo en el moment de la mort. La preocupació pel traspàs d'aquest segle era patent entre les darreres voluntats dels valencians, exhibides en testament.

La devoció va començar a escampar-se feia poc més de mig segle, arran de l'aparició d'Onofre al pastor de Museros i la fundació del monestir. Segurament també per aquells anys es manifestaria al moliner de Quart, vora la séquia, i els nostres avantpassats pensaren de fer l'ermitori, una petita nau cúbica de rajola i pedra, on compartí la veneració popular amb sant Antoni, abat.

En acabant vindrien els miracles. Però aixó és un altra història.

I ara, benvolgut lector, és el teu moment estel·lar.

Obri el teu cor i entra a conéixer Onofre.

BIBLIOGRAFIA

AA. VV., *Catàleg de l'exposició del centenari del patronatge de Sant Onofre a Quart de Poblet (1896-1996)*, M. I. Ajuntament de Quart de Poblet, Quart de Poblet, sense data.

AGUILÓ i FUSTER, Marian, *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Sucesores de Rivadeneyra, Madrid, 1923.

ALMANAQUE LAS PROVINCIAS, Anys 1940 i 1944.

BEÜT i BELENGUER, Emili, *Las Provincias*, 11-6-1975.

BIEDERMANN, Hans, *Diccionario de símbolos*, Paidós, Barcelona, 1993.

B.M.F., *Novena en honor de San Onofre Anacoreta*, València, 1954.

CÁRCEL ORTÍ, MªMilagros, *La diócesis de Valencia y sus beneficiados (1501-1538)*, 5 vols., Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València, 1979.

CÁRCEL ORTÍ, MªMilagros, *Advocaciones religiosas y onomástica en la diócesis de Valencia (siglo XVI)*, Medievalia 10, 1992.

COLL FERRER, Vicente, *Geografía, origen e historia de la muy leal y heroica villa de Quart de Poblet*, Ayuntamiento de Quart de Poblet, 1984.

DIAGO, Francisco, *Historia de la provincia de Aragon de la orden de Predicadores, desde su origen y principio hasta el año de mil y seyscientos*, Sebastian de Cormellas, Barcelona, 1599.

FERRANDO ROIG, Juan, *Iconografía de los santos*, Omega, Barcelona, 1950.

FRANK, Isnard Wilhelm, *Historia de la Iglesia medieval*, Herder, Barcelona, 1988.

GISBERT TEROL, Ana i ORTELLS PÉREZ, Mª Lutgarda, *Catálogo de obras impresas en el siglo XVI de la Biblioteca general e histórica de la Universitat de València, vol. II*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1992.

GRACIA, Carmen, *Història de l'Art valencià*, Alfons el Magnànim, València, 1995.

<http://sunsite.berkeley.edu/PhiloBiblon/BITECA/1299.html> (**2001-07-25**), *Descripció del manuscrit 13 de la Biblioteca de Catalunya sobre la "Vida de Sant Honoffre"*.

LLOBREGAT, Enric, "El santoral valenciano popular" en *Santuaris, ermites i eremites. Primeres jornades monogràfiques del Centre d'Estudis de la Plana*,

Castelló, 1986.

LLOBREGAT, Enric A. i YVARS, J.F. (dir.), *Història de l'Art al País Valencià, Vol.I, Tres i Quatre*, València, 1986 .

LENZENWEGER, Josef, STOCKMEIER, Peter, AMON, Karl, ZINNHOBLER, Rudolf (dir.), *Historia de la Iglesia Católica*, Herder, Barcelona, 1989.

LLUCH GARÍN, Luis B., *Ermitas y paisajes de Valencia, Tomo I*, Caja de Ahorros de Valencia, València, 1980.

MANEIKIS KNIAZZEH, Charlotte S. I NEUGAARD, Edward J., *Vides de sants rosselloneses*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1977.

MARTÍ MESTRE, Joaquim, *El Libre de Antiquitats de la Seu de València, Vol. II*, Institut Universitari de Filologia Valenciana Publicacions de l'abadia de Montserrat, València-Barcelona, 1994.

MASSÓ i TORRENTS et al., "Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya" en *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1914.

PASTOR FUSTER, Justo, *Biblioteca valenciana*, Imprenta y librería de José Ximeno, València, 1827.

PINGARRÓN, Fernando, *Arquitectura Religiosa del siglo XVII en la ciudad de Valencia*, Ajuntament de València, 1998.

ROCA TRAVER, Francisco A., *El tono de la vida en la Valencia medieval*, Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, LIX, 1983.

RÉAU, Louis, *Iconographie de l'Art Chrétien*, Presses universitaires de France, Paris, 1958. (Hi ha traducció al castellà: *Iconografía del arte cristiano, Iconografía de los santos G-O, tomo 2 vol. 4*, Ediciones del Serbal, Barcelona, 1997).

RIBELLES COMÍN, José, *Bibliografía de la lengua valenciana*, Madrid, 1915.

SALT, Onofre, P.M.F., *Historia de la maravillosa vida, angélica conversación, y preciosa muerte del glorioso San Onofre, Rey, Anacoreta, y Confessor, Estevan Liberos*, Barcelona, 1620.

SANCHIS SIVERA, José, *Nomenclator geográfico eclesiástico de los pueblos de la Diócesis de Valencia*, Valencia, 1922.

SANCHIS SIVERA, José, *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, Anales del Centro de Cultura Valenciana, año V, número 15, 1933.

SANCHO, Pep i SANCHO, Cento, *Contes per als néts (El Quart de Poblet de primers de segle)*, Ajuntament de Quart de Poblet, 1993.

SANMARTIN FITA, Jaime, *Notas para una historia de Cuart de Poblet*, Ayuntamiento de Quart de Poblet, 1968.

SANMARTIN FITA, Jaume, "Construcción de la ermita" en *Butlletí d'informació municipal*, número 16, Quart de Poblet, 1984.

SERRANO Y MORALES, José Enrique, *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el año 1868*, Imprenta de F. Doménech, València, 1898-99.

VALDECABRES RODRIGO, Rafael, *Els valencians de 1510. Apunts d'onamàstica comparada*, Revista de la Societat d'Onomàstica, Barcelona, 2001.

VALDECABRES RODRIGO, Rafael, *El cens de 1510. Relació dels focs valencians ordenada per les corts de Montsó*, Col·lecció Fonts Històriques Valencianes, 6, Universitat de València, 2002.

VAUCHEZ, André, *La espiritualidad del occidente medieval*, Cátedra, Madrid, 1995.

WALLIS BUDGE, E. A., *The life of Apa Onuphrius the anacorite*.

XIMENO, Vicent, *Escritores del Reyno de Valencia*, 2 vols., Joseph Estevan Dolz, València, 1747-1749.

ANNEXE I: VITA SANCTI ONUPHRII. Paphnutius Aegyptius.

(Edició de MIGNE en Patrologia Latina, LXXIII, cols. 211-222)

Beatae memoriae Paphnutius quaedam cogitationem et actuum suorum secreta taliter reseravit, dicens:

CAP. I.

Quodam die, dum ego Paphnutius solus tacitusque sederem, cogitavi in corde meo quod deserta peterem, et universa loca sanctorum monachorum, piaeque conversationis habitum lustrarem, ac qualiter Deo ministrarent, considerarem. Unde factum est ut tacitus iter arriperem, et in eremum cursu desiderabili prosperarem. Panes itaque cum sua aqua exigua mecum portavi, ne deficerem a labore itineris coepi. Quarto autem die peracto, alimenta quae mecum sumpsi defecerunt, meaque membra nullo victu refocillata vires perdiderunt. Moxque divina illustrante gratia, mors imminens ablata est; assumptisque viribus iter arripui, atque dies alios quatuor nihil gustando peregi. His itaque completis, nimium fessus, humo prostratus jacui velut mortuus. Extemplo quoque coelisti solatus adjutorio, assistere mihi vidi virum, gloria mirabilem, splendore terribilem, pulchritudine laudabilem, magnitudine procerum, aspectu praeclarum. Quem ut aspexi, vehementer obstupui; sed tamen ille vultu placido accedens, nunc manus, nunc llabia mea tetigit, mihique vires potenter restauravit (*Joannes, libello III, n. 12*). Continuo laetus surrexi, Deoque favente, per solitudinem exinde decem et septem dierum cursum direxi, quosque ad locum quem Dominus mihi famulo suo indigno providebat ostendere, perveni; illic ab itineris labore cessavi.

CAP. II.

Igitur dum fessus requiescerem, et quam aegre profectus essem cogitarem, virum procul aspectu terribilem vidi, in modum bestiae pilis unidique circumseptum; cui tanta scilicet capillorum prolixitas erat, ut corpus illius ipsorum diffusione tegeretur. Pro vestimento quoque foliis herbisque utebatur, quibus subteriora renum tantummodo cingebat. Tali viso homine, nimio perterritus sum terrore, anxiatus ultra quam credi potest timore et admiratione, quoniam tam mira forma meis oculis nunquam fuit ostensa in humana specie. Quid facerem ignoravi; sed quantum valui, fugam petii, montemque propinquum concito cursu ascendi; ibique tremefactus corrui, atque me sub frondium densitate a facie illius abscondi, multa dans suspiria. Defeci pene aetate et labore abstientiae. Hic vero dum me cernebat in monte jacentem, voce nimia clamavit, et dixit: Vir Dei, descende de monte. Noli timere; ego enim sum homo passibilis, tibi similis. His itaque consolatus verbis, mentem recipi, moxque descendere, et ad virum sanctum perveni, atque pedibus ejus me timidus prostravi. Ille quoque me prohibens ante se jacere. Surge, inquit, surge; tu enim es Dei servus, et vocaris Paphnutius, sanctorum amicus. Statim surrexi; et quamvis fessus, tamen laetus ante eum sedi, jam ferventi desiderio, quis ipse, et qualis ejus esset vita, cupiens dignoscere, dicens: Ecce votum adimplevit, qui me per hanc eremum direxit. En artus mei fatiscentes aliquod sentiunt solatum, sed mens sitibunda non adhuc invenit refrigerium. Idcirco te, senior, corde devoto deprecor, atque per illum, ob cuius amorem hujus solitudinis deserta habitas, te contestor, ut unde sis aut quomodo voceris, seu quando huc adveneris, apertis mihi verbis denunties. Et vir Dei recognoscens quam libenti animo sententiam sui laboris audirem, dixit mihi:

CAP. III.

Quoniam te, frater dilecte, avida mente vitae meae longas aerumnas velle scire video, repetere me tibi non dubites has ab exordio. Ego, licet immeritus, vocor Onuphrius. Et ecce non minus sunt quam septuaginta anni, quod in hoc deserto laboriose vixi. Cum feris conversatus sum crebrius, pro pane comedи jugiter herbarum fructus, in montibus et in speluncis et in vallibus meum reclinavi miserabile corpus. Tot annis neminem nisi te solum adspexi, alimentum a nullo hominum sumpsi, in monasterio Hermopolim dicto nutritus, in provincia Thebaida nominata, ubi simul pene centum monachi degebant. Porro vita illorum talis exstitit, ut more et actione aequanimiter omnes viverent, et uno corde et uno spiritu, jugo ac disciplinae sanctae regulae colla submitterent, atque fluctus hujus saeculi omnino non formidarent. Quidquid uni placebat, cunctis noctuque omni mansuetudine et patientia ministrare non cessabant. Tanta his erat taciturnitas cum abstinentia, ut nullus auderet nisi cum justa interrogatione, vel recto responso, reddere verbum. Ibi quoque pabulum sanctae doctrinae ab adolescentia suscepit; ibi regularis vitae normam

a fratribus didici, a quibus amabiliter diligebar; ab his, qualiter instituta mandatorum Dei servare deberem, diligenter instruebar.

CAP. IV.

Profecto vitam beati Patris nostri Eliae venerabiles fratres meos audivi frequenter laudare, qui se in eremo in tanta abstentia et oratione studuit affligere, ut maximam virtutem a Domino meruisset accipere; et igneo curru transvectus, spiritus sancti dona quae habuerat, discipulo impartiri, ac adhuc longaevus senio, mortis poenam non videre. Insuper ad exemplu, beatum Baptis tam Joannem protulerunt, qui in novi Testamenti serie clarissimus effulsit, perque plurima annorum spatia divino mancipatus officio, corpus suum maceravit, donec in Jordanis unda Redemptorem mundi baptizare dignus existeret, atque ipsum Dei Agnum esse digito suo demonstraret.

CAP. V.

Ego vero cum talia eos recitantes audirem, dicebam illis: Quare, seniores mei, vitam et miracula eorum obstupescitis? Aut cur illorum facta tam assidue commemoratis? An sunt vobis fortiores, qui desertum habitant, an leviores? At illi respondentes, dixerunt: Fili, fortiores nobis sunt, quia sine adjutorio humano vivunt. Nos itaque alter ab altero conspicimur, pariterque divinum officium a nobis celebratur. Si quando cibum cupimus, paratum reperimus; si quando infirmitas aut aliqua corporis imbecillitas irrepserit, statim cura fratrum cum omni sollicitudine nos adjuvat. In aedificiis lucide constructis habitamus, in quibus et ab aestu solis cooperti sumus, et ab inundatione pluviae, et a turbine venti ac tempestate manemus defensi. Monachi vero, qui in deserto sunt, nihil consolationis nisi a Deo recipiunt. Si quando angustias aut tribulationes perpessi fuerint, vel cum diabolo antiquo humani generis inimico pugnare coeperint, quis eis astat? A quo adjuvantur? Sed quibus humanum deest solatium, constat eos habere divinum. Et si esuriunt, quis eis panem dabit? Si sitiunt, quis eis aquam tribuit, ubi panis et aqua non est? Maximus labor in desertis locis esse non dubitatur, ubi nihil necessarium reperitur. Primum ergo, quando in solitudine definiunt habitare, in Dei timore certant firmiter stare. In fame et siti, in labore et passione corpora sua cruciant; contra diabolicas insidias viriliter dimicant; et un vincant, contra tela nequissimi ignea gladiis spiritualibus pugnant. Antiquus etenim ille hostis, totius inventor iniquitatis, studet eos subvertere, et in consortium malitia sua implicare, atque de bona voluntate, quam incohabant, retrahere; et mentes eorum umndanis voluptatibus iterum irretire, ut in opere coepio fatiscant persistere. Omnipotens ergo Deus, qui non derelinquit sperantes in se, circumdat eos armis sua potentiae, ut hos incursio Satanae non valeat prosternere, quos protegit celsitudo divinae misericordiae. Quapropter ad eos angeli Dei jugiter mittuntur, ac per manus illorum quaecunque necessaria crebrius eis administrantur. Aquam de petra hauriunt, quod interpretatur Christus. Scriptum est enim: Sancti qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assumpt pennas ut aquilae; volabunt, et non defecient; current, et gressus eorum non labentur (*Isa. XL*). Et alibi: Qui sitiunt, de superno fonte condiduntur, et herbarum folia in ore eorum tanquam favus lellis dulcescunt. Si autem aliquando diabolus adversus eos collectatur, protinus surgunt: mansus suas ad Dominum expandunt, preces ante divinam majestatem fideliter fundunt; mox auxilio coelisti sublevantur, et dolosa jacula inimici penitus destruuntur. Non intelligis, fili, qualiter in Psalmo legitur: Quoniam non in finem oblivio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in aeternum (*Psal. IX*)? Et iterum: Exaudivit eos Dominus in die tribulationis, et de omni angustia liberavit eos (*Psal. CVI*). Enimvero unusquisque propriam mercedem accipiet, secundum suum laborem (*I Cor. III*). Beatus est enim vir qui semper est pavidus, et voluntatem Dei in hac praesenti vita et fragili studiosus agit (*Prov. XXVIII*). Certissime scias, o fili, quoniam angeli Dei sanctis ac justis viris quotidie famulantur, atque virtute superna corpora et animae illorum jugiter illuminantur.

CAP. VI.

Tali denique ratione ego pauper Onophrius a sanctissimis Patribus in meo monasterio subtiliter instructus, coepi tacita mente tractare quam gloriosa felicitate perfruuntur in coelis qui certamina laboriosa propter amorem Domini tolerarunt in terris: cor meum ardebat, mens mea desiderabiliter fervebat mundi gaudia penitus

spernere, patriae coelisti totis viribus appropinquare, sicut Psalmista edocet, dicens: Mihi autem adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam (*Psal. LXXII*).

CAP. VII.

Dumque haec sollicitus excogitarem, nocte silenti concitus surrexi, parvum panem mecum detuli cum exiguis leguminibus, ut vix usque in quartam diem sufficeret; sicque secundum Dei dispensationem et ejus pietatem profectus sum, ut mihi ostenderet meae habitationis locum. Egradientem autem me de monasterio in montana, veni in desertum; cogitansque ut menerem ibi, continuo lumen splendidum ante me, quasi obvians mihi, vidi. Quo viso, valde timui. Idcirco quoque putavi me debere ad monasterium regredi, unde exivi. Extemplo autem de ratio paeclaris luminis vir aspectu pulcherrimus accesit ad me, et dixit mihi: Noli pavescere, ego enim sum Dei angelus, tibi ad custodiendum ab ortu tuo providentia divina destinatus, ut jubente Deo tecum manerem, et te in hanc eremum ducerem. Perfectus esto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni custodia conserva, vive sine querela, in bono opere persevera. Ego vero te non derelinquam, donec animam tuam in praesentiam summae majestatis offeram. Haec locutus est mihi angelus, iter incepit mecum comitatus.

CAP. VIII.

Pergebamus ita simul sex millaria vel septem, et ad quamdam venimus speluncam nimis decoram. Appropiavi, volens sciscitari, si forte quispiam intus maneret. Secundum consuetudinem monachorum clamere coepi, benedictionem humillime petii. Inde virum sanctissimum exire vidi, quem postratus humo tenus adoravi. Ille vero manus suas mihi porrexit, de terra me elevavit, osculum mihi pacis tribuit, atque dixit: Tu es enim frater meus, eremitiae cooperator vitae, o fili, ingredere. Deus tibi concedat, ut timor ejus in te permaneat, opus tuum in illius conspectu complaceat. Statim cum eo specum introivi, diesque plures apud illum pausavi, opera ejus cupiens discere, et solitariam habitationem curiosius investigare; ipse quoque ut meum desiderium agnovit, consilium honorabile mihi praebuit; ac qualiter insidias diaboli superare deberem, verbis charitativis grataanter patefecit. Transactis itaque quibusdam diebus, talibus admonuit me verbis, dicens: Fili, surge, mecum perge; interiora deserti debes intrare, et in alia spelunca solus habitare: ibi si viriliter dimicas, omnia daemoniorum tentamenta superas. Idcirco vero Deus in hoc deserto vult te probare, si mandatis ejus fideliter velis obedire. Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in saeculum saeculi, facta in veritate et aequitate (*Psal. CX*). Vir autem sanctus haec dicens, surrexit, et mecum in interiora deserti iter quatuor dierum perrexit. Quinta vero die devenimus in locum qui Calidomeia dicitur, ibi palmae propinquae erant. Tunc vir Dei inquit: Ecce, fili, vide locum quem tibi Dominus praeparavit ad manendum. Fuit autem ille mecum spatio triginta dierum, edocens me servare cauta diligentia doctrinam Dei mandatorum. Quibus ita peractis, oratione sua sancta Domino me commendavit; et separatus a me, ad propria remeavit. Per singulos vero annos solitus erat me visitare, ac quali industria et simplicitate deberem vivere, divinis alloquiis non cessabat admonere.

CAP. IX.

Quodam autem tempore, juxta consuetudinem ad me veniens, inter verba salutationis prostratus in terram corruit: Dominoque remittens animam, obdormivit. Quos cum viderem, nimis sum contristatus; et devolutus humili, lacrymis obortis uberrime flevi. Corpus ejus mox accepi, et secus Calidomeam terrae commendavi.

CAP. X.

Dum autem ego Pahnutius a viro sanctissimo Onuphrio, rationis hujus loquelas audirem, inquam ad eum: Pater sancte, laborem esse non modicum jam sentio, quem pro nomine Christi tolerasti in hoc eremo. Vir sanctus respondit: Mihi, frater, crede delectissime: in deserto sustinui, ut saepius putarem me morte superari. Abspes etiam multoties vitae, ut vix halitum in corpore sentirem remanere. Per diem aestu et igne solis ardantis urebar, per noctem rore et pruina infectus, fame et siti defectus. O quanta et qualia passus sum! Non sufficit, neque quempiam decet plagas ac labores enarrare, quos homo moriturus pro Dei viventis amore debet tolerare. Reddet Dominus mercedem laborum sanctorum suorum (*Sap. X*). Cujus divitiae sicut non augmentur, ita nequaquam minuentur. Per quem enim famem, sitim, frigus et aestum, atque multigenarum cruciamenta molestiarum sustinui, potens et cum

divitiis coelestibus inter angelorum catervas me consolari: alimenta vero previ corporalia, ut dignus acciperem spiritalia. Sanctus enim angelus quotidie panem mihi offerebat, et aquam pro mensura ministrabat, ut corpus meum confortaretur, ne deficeret, et jugiter in laude Dei perseveraret. Arbores palmarum ibidem constitutae erant, quae duodecies in anno dactylorum fructus germinabant. Quos per singulos dies colligens, pro pane edebam, mixtos herbarum foliis, et erant in ore meo tanquam favus mellis. Nam in Evangelio legitur: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei (*Matth. IV*). Frater Paphnuti, si implere studes voluntatem Dei, omnia tibi necessaria praeparantur ab eo. Unde ipsa Veritas admonet, dicens: Ne solliciti sitis animae vestrae quid manducetis, aut quid bibatis, neque corpori vestro quid induamini, scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis. Quaerite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et haec omnia adjicientur vobis (*Matth. VI*).

CAP. XI.

Cumque hoc a beato viro Onuphrio intentius auscultarem, mirans in sermonibus et actibus ac laboribus illius, dixi: Pater benigne, die Dominico vel Sabbato communionem percipiebas ab aliquo? At ille respondens, ait: Omni die Dominico vel Sabbato angelum Domini paratum invenio, sacrosanctum corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi secum deferentem: de cuius manu mihi pretiosissima donantur munera, vitaeque meae salus perpetua. Verum etiam omnes qui vitam spiritalem ducunt in eremo monachi tali participantur gaudio. Hi vero sancti eremita, qui hanc solitudinem habitant, si fortasse aliquando videre hominem desiderant, illico in coelum ab angelo deportantur: visionem illic animae justorum, fulgentium sicut sol in regno Patris eorum, ibi multitudinem contemplatur angelorum, suasque animas coetibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere fervent, quatenus gloriam coelistis patriae cum Christo et cum sanctis mereantur possidere. Ista denique omnia, venerando Onuphrio narrante, cognovi juxta summitatem ipsius monticelli, ubi obviauit mihi. Ita videlicet gaudium meum impletum est, ut omnem adversitatem, quam in itinere tuleram, traderem oblivioni.

CAP. XII.

Credo, inquam, Pater, inter felices me deputari, quia videre te et opera tua egregia promerui. Verba tua pulchra, omni dulcedine mellita, ita mei penetrant cordis intima, ut possim dicere cum Psalmista: Quam dulcia fauibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo (*Psal. CXVIII*)! Qui ait: Fili, mecum vade; locum meae habitationis conspice, parcamus paululum verbis. Continuo surrexit, praeivit, secutus sum. Duxit me secum quasi trium milliariorum iter: venimus Calidomeam in spiritalem locum, arboribus palmarum grataanter ornatum. Ibi preces Domino fudimus; eisque completis in terram sedimus, in divinis altercantes eloquiis. Sole jamjamque in occasum verso, vidi panem positum cum aqua exigua. Vir etenim Dei sentiens me fatigari, dixit mihi: Profecto, fili, cerno te periclitari, nisi cibum capias. Surge ergo et comedere. Cui inquam: Vivit Dominus (*III Reg. XVII*), et benedictus Dominus Deus meus, in cuius conspectu erimus; non manduco, neque bibo, donec charitate pura pariter cibum sumimus. Igitur vix eum coegi ut feceret quod volui. Verumtamen ut meum agnovit desiderium, panem fregit, tribuit mihi; manducavimus, et saturati sumus nobisque fragmenta superfuerunt edentibus. Noctem illam insomnem pene duximus, divinisque laudibus immorati sumus.

CAP. XIII.

Mane facto, post horam orationis, videbam vultum ejus pallore ita mutatum, et quid accideret quaevis ab eo. Qui ait: Non expavescas, frater Paphnuti, quoniam omnipotens Deus recto itinere in hanc solitudinem direxit te, ut honorifice sepelias me, atque corpus meum commendes terrae. Hac etenim hora anima carnis vinculis absolvitur, atque ad creatorem suum in coeleste regnum deportatur. Frater amantissime, scio namque desiderium tuum quando redieris in Aegyptum, memorare mei in praesentia fratrum tuorum, et in conspectu omnium Christum colentium. Haec est postulatio mea, quam impetravi a Domino meo. Si quis oblationem ob amorem nominis mei ante conspectum Domini nostri Iesu Christi, et ad laudem ejus immolat, ab omni tentatione diaboli, et a vinculo pravitatis humanae liber existit, atque cum sanctis angelis in regno coelorum aeternae haereditatis capax fiet. Si quis vero

oblationem non valet offerre, vel prae inopia redimere, is in nomine Domini et ad honorem illius eleemosynam pauperi tribuat, et ego orabo pro eo in conspectu Dei, ut dignus in coelistibus vita uperna perfrui valeat. Si quis neque oblationem, nec eleemosynam potest offerre, pro charitate mea incensum Domino Deo nostro in odorem suavitatis accendat, et ego rogo pro eo, ut gaudium perenne possideat. Cui inquam: Pater mi, ne irascaris si loquar: Si incensum nec quis habet, nec facultatis aliquid, unde Deum placare potest, ut tamen tua benedictione non careat, in quacunque tribulatione te invocat? Tunc ille respondit: Si quis pauper in deserto, vel in aliquo alio loco oblationem aut eleemosynam, seu incensum non habeat ad immolandum, surgat, et manus suas ad Dominum extendat, ter Dominicam orationem, id est, Pater noster, pro me cum intenta mente, et in nomine sanctae Trinitatis psallat. Ego vero pro ipso ad Dominum intercedo, ut vitae coelistis mereatur particeps fieri cum omnibus sanctis Dei.

CAP. XIV.

Iterum dixi ad eum: Domine, si dignus essem, aut si donis gratiae tuae mihi liceret, post obitum tuum locum istum libertissime obtinerem. At ille ait: Nequaquam tibi, fili, conceditur, nec idcirco misit te Deus in peregrinationem istius solitudinis, ut hic obtineres locum habitationis; sed ut in Aegyptum perge: ibi esto usque ad finem vitae tuae; opus bonum perfice, et accipies coronam perpetuae gloriae.

CAP. XV.

Haec cum homo Dei loqueretur, ad volutus sum pedibus ejus, dicens: Pater chare, scio enim quia quidquid petieris a Deo, dabit tibi Dominus propter immensum laborem certaminis longissimi, quo corpus tuum afflixisti septuaginta annis pro nomine Domini; praebet ergo mihi munera tuae sanctae benedictionis, quatenus tibi in virtute efficiar similis, et tua interventione spiritus meus dirigatur, et in futuro tecum participari merear. Qui mox econtra respondens, protulit ista: Paphnuti, ne contristeris: petitio tua, tribuente Domino, erit stabilis. Sta in fide, viriliter age, oculos cum mente ad Deum erige, in mandatis corroborare, bonum facere impiger contendere, et vitam aeternam apprehende (*I Cor. XVI*). Protegant te angeli Dei, et conservent te ab omni consilio pravitatis, ut purus ante Deum et immaculatus in die sui examinis inveniaris. Post haec xurrexit, et ad Dominum lacrymans oravit, genua flexit, atque subito dixit: In manus tuas, Deus, commendo spiritum meum. Cumque haec dixisset, lumen splendidum corpus ejus obumbravit, et in ipsis claritate luminis anima sancta carne soluta est.

CAP. XVI.

Repente vero vocem angelorum multorum audivi, laudantium Deum, et in discessu sanctissimae animae sancti Onuphrii, aethera scilicet angelicis cantis resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt, per quem coelestes exercitus animam militis incliti coelis invexerunt. Mox oculi mei fletu profluunt, interiora gemitus producunt, lacrymarum rivi manarunt, planctus mei miseri Paphnutii exuberant: illus flebilis planxi, quia quem vix inveni, diutius habere non potui. Deinde tunicam meam per dimidium scidi, una parte indutus sum, in alteram collocavi corpus beatum, et sepelivi illud in sepulcro quod excisum erat de pedra. Tunc videns me solum remanere, iterum coepi lugere. Ita moerens surrexi, specusque illius habitaculum intrare volui. Denique me astante, ipsa spelunca cecidit cum magna ruina, et palmae radicibus erutae simul procubuerunt. Cognovi itaque ego Pahnutius, quia non esset voluntas Domini, me in loco illo habitare; secessi inde, in Aegyptum redii: ibique Ecclesiae retuli quae vidi et audiui.

Sanctus igitur Onuphrius obiit mense Junio, die undecimo, id est, III Idus ejusdem mensis. Ibi beneficia ejus praestantur usque in prasentem diem: ad laudem et gloriam Domini nostri Jesu Christi, cui est honor et potestas in saecula saeculorum. Amen.

ANNEXE II: THE LIFE OF APA ONUPHRIUS THE ANCHORITE.

(Traducció anglesa d'un manuscript copte *circa* 1000 D.C. feta per Sir E.A. Wallis Budge: A certain brother who was an anchorite, and whose name was Apa Papnoute, made a discourse to the God-loving brethren, and these were the words which he addressed to them:)

[CAP. I]

I, your brother, was thinking one day, and I determined to go into the inner desert, so that I might see if there were any brethren who were monks living in the most remote parts of it. I marched four days and four nights, and I neither ate bread nor drank water. I marched on into the inner desert, and at the end of a further number of days I came upon a cave. And when I had drawn nigh thereto I knocked at the door at midday, and no one answered me, and I thought in my mind: "There is no brother in this place." And I saw a brother seated inside it, and he was silent, and I took hold of his arm, and his arm came off in my hands, and became particles of dust; and I felt his body all over, and I found that he was dead, and that the skin had perished. And I looked and I saw a short-sleeved shirt hanging up inside the cave, and when I felt it with my hands, it also fell to pieces and became dust. And I stood up, and I prayed, and I took my garment and wrapped the body up in it, and I dug a hole in the earth with my hands, and I buried him in it. And I came forth from that place.

[HISTÒRIA DE TIMOTEU]

And I marched on into the desert, and I came upon another cave, and my courage came to me, and I thrust open the door and cried out, and no one answered me. And I went in and I found no man, and I came forth, saying, "The place of a servant of God; he will soon return to this place." And I remained in that place, and I prayed until the day ran to its close, and I recited the books which I had learned by heart. And afterwards, just as the sun was about to set, I looked up and saw a herd of buffaloes in the far distance coming towards me, and that brother was among them, and when he approached me he was naked, and his hair covered his shame, and it served as raiment to clothe him.

And when he had come to the place where I was he was exceedingly afraid, for he thought that I was a spirit, and he stood up and prayed, for very often spirits used to come to tempt him, according to what he himself subsequently said. And I perceived that he was afraid, and I went to him, and I said unto him, "Wherefore art thou afraid, O servant of God? Look, and thou wilt see my footprints, and that I am a man. Touch me, and thou wilt find that I am flesh and blood." And when he had gazed upon me he repeated the prayer in the Gospel.

And I urged him to take me into the cave. And he asked me, "Wherefore didst thou come to this place?" And I said, "I came to this place because I wished to see the servants of God who live in this desert, and God hath not denied me that which I asked of Him." And I asked him, saying, "How didst thou come to this place? And how long ago is it since thou didst come here? And what dost thou usually eat? And why dost thou go naked and wear no clothing on thy body?"

And he began to talk with me, saying, "I was a monk, and I lived among a congregation of monks in Thebais. And there came into my heart a thought of this kind: Rise up, go forth, and abide in a place by thyself. And thou shalt lead a life of peaceful contemplation. Thou shalt become an anchorite, and shalt receive the brethren. Thou shalt shew abundant hospitality to strangers, and thou shalt find abundant wages by the work of thy hands. And that which I thought in my mind I carried into effect. I came away from the house of the monks, I built myself a habitation in a place apart, and I took up my abode therein. And men employed me, and what they gave me for the work of my hands I used to give away in charity to strangers.

"At that time the Devil became envious of me, because of the wage which I was earning before the Lord in respect of what I did for strangers and for other folk who were in want, for he saw how diligent I was in manual labour, and he was exceeding jealous of me. And he entered into a certain woman who was a nun, and who came to me, and employed me to do certain hand work, and when I had finished it I gave it to her, and she talked to me about further work.

“And it became a customary thing for us to meet each other, and the Enemy put it into my heart to take work of the hands from her. And when we had learned to talk freely to each other we ate bread together, and the affair continued to grow until at last we brought forth death, and produced iniquity. And when once I had fallen with her into folly we remained in this wicked state for six months.

“Afterwards I meditated in my heart upon what I had done, and I grieved, and wept exceedingly, and I was always having sighs. And I thought in my heart when I was alone, saying, “If I were to die to-day or to-morrow they would punish us with a severe punishment, with the gnashing of teeth, and with outer darkness, and with the fire that cannot be quenched, and with the worm that never sleepeth, and that devoureth the soul. Rise up, let us escape from this place, let us get away into the desert.” And I wished to escape from the sin.

“And I rose up and came forth, and I departed into the desert, and I have never been with that woman since I have been here. And I found this spring of water, and this palm-tree, and this cave. This palm-tree yieldeth twelve bunches of dates each year, a bunch for each month, and one bunch of dates is sufficient to last me for the month. I possess nothing, neither raiment nor the food of bread. My hair increaseth, and as my clothes were worn out utterly long ago, I clothe myself, as is most seemly, with the raiment of my hair. And behold, it is thirty years since I came to this place, and the climate thereof bestoweth upon me health uniformly. And I never eat bread.”

And I asked him, “At first when thou didst come to this place, didst thou suffer greatly?”

And he said unto me, “Yea, I did suffer greatly, so much so in fact that sometimes through the intensity of my sorrow I used to throw myself on the ground, and cry up to God because of my manifold sins. And I also suffered great pain through an infirmity which was upon me. One day I looked and I saw a man who was exceedingly splendid standing by me, and he said unto me, ‘In what part of the body art thou ill?’ And my strength returned unto me a little, and I said unto him, “I am ill in my liver.” And he said unto me, “Shew me the place wherin thou art ill,” and I shewed him the place where my liver was in pain. And he stretched out his hand upon me, and his fingers rested upon each other, and he made an opening between my ribs as with a knife, and he brought forth my liver, and he shewed me the wounds that were in it, and he relieved the pains in them, and bound the wounds up, and he put my liver back into its place again. And he rubbed my body lightly with his hands, and he rejoined the sides of the opening which he had made in my side, and he said unto me, “Behold, thou art healed. Sin not again lest evil more severe than this come upon thee. But make thyself a servant of God from this time for ever.” From that day all my bowels have remained in a healthy condition, and I have ceased to suffer in my liver, and I have lived in this place in the desert without pains. And he taught me what the medicament was wherewith he treated my liver.”

And I entreated him to let me stay in the cave wherein I had seen him at first, and he said unto me, “Thy strength is not sufficient to enable thee to resist the attacks of the devils.” And I urged him to tell me his name, and he said unto me, “Timothy is my name. Remember me, O my beloved brother in thy prayers, so that the Lord may make me to bring to an end the good fight whereto He hath summoned me.” And I cast myself down at his feet so that he might remember and bless me. And he blessed me, saying, “The Lord bless thee! May he deliver thee from the snares of the Devil, and may He set thee on all His good paths at all times, and mayest thou escape to the saints.”

And when he had finished blessing me my strength came to me in such a degree that I never felt when I was hungry or when I was thirsty. And when I perceived the great marvel that had come to me I rose up, and I journeyed into the mountain. And when four days had passed by I felt pain, and I stretched out my hands to heaven, and I prayed, and behold the man who had come unto me at first again came unto me, and he gave unto me strength as at the first. In short, when four days had passed I journeyed on into the desert.

[CAP. II]

And straightway I looked, and I saw a man in the distance, and he was an exceedingly horrifying object, for his hair was spread out over his body like that of a panther, and he was naked, and his privy parts were covered with leaves. And when he had come nigh unto me I was afraid, and I went up on a pinnacle of the mountain, thinking that

perhaps he was a man in delirium. And when he had come he cast himself down for a little time under the shadow of the pinnacle of the mountain, and he was greatly distressed because of the pain which he was suffering, and he was in great danger of dying of hunger and thirst. And he lifted up his eyes to the pinnacle of the mountain, and when he saw me he cried out, saying:

[CAP. III]

“Come down to me, O thou holy man. I also am a man of the mountain like unto thyself, and I am living in the desert because of my sins.” And he said unto me, “Thou art a friend (?) of God.” And I sat down before him, and I conjured him to tell me his name.

And he said unto me, “Onnophrios is my name. And behold, I have lived in this desert for sixty years. I wander about in the mountains like the wild animals, and I never see any man who recognizeth me. I lived at one time in a habitation of monks, in the mountain of Shmun of the Thebaid. And the name of that monastary was Erete. We all lived together, and each of us was of the same mind, and peace dwelt in our midst. We lived with each other a life of quiet contemplation, and we ascribed glory unto God. And I passed nights in vigil with them, and I learned the rules of God from them; and their chief men were perfect even as the angels of the Lord.

[CAP. IV]

“And I heard them speaking about our father Elijah, the Tishbite, and saying that he was wholly powerful in God. And there lived in this desert John the Baptist also, than whom of all those who have been born of women none hath arisen who is greater than he. (*Matt. 11:11*) He lived in the desert-places until the day of his manifestation before Israel.

[CAP. V]

“And I said unto them: “My fathers, are not then those who are in the desert more excellent than we are? For behold, we see each other daily, and we partake of the Sacrament together. When we are hungry we make use of the food which is prepared for us. When we are thirsty we take water to drink. When we are weak our brethren reach out their hands to help us, and when we wish for the loan of a vessel to eat from we make use of those belonging to each other, for the love of God.

“But where shall those who are living in the desert, for God's sake, find a man if trouble come upon them? If they are hungry where can they find food? If they are thirsty where can they find water to drink? When they begin to lead the life of the anchorite they rejoice exceedingly because of hunger, and thirst, and the excellence of their manner of life.

“And the Adversary who fighteth with them to tempt them thereby doth not wish them to continue the life of the anchorite, for he knoweth that the reward is great which they will receive from God when they shall come forth from the body. When they are preaching ascetic labours the compassion of God cometh upon them, and He maketh the angels to serve them in respect of their food, and He bringeth for them water out of the rock.

“For it is written in Isaiah, Those who abide patiently in the Lord shall renew their strength, they shall spread out their wings like the eagles in flight. They shall fly away and shall not fall, they shall journey and shall not suffer hunger. (*Isa. 40:31*) He saith, Water shall be brought to them out of the rock. When they suffer hunger He will make the grass which is in the field to be sweet to their mouths, even as honey is sweet. If tribulation come upon them, or danger rise up against them, straightway they spread out their hands and they pray to the King Jesus until there cometh to them speedily His help which He sendeth forth, and straightway He strengtheneth them because of the integrity of their heart in respect to Him.

“Hast thou never heard that which is written, The Lord will not forsake His people, and the patient endurance of the miserable man shall not fail utterly? (*Ps. 9:9-12*) And again, The poor man crieth out, and the Lord heareth him, and delivereth him in all his tribulations. (*Ps. 34(33):6*) The Lord giveth unto every man according to

what he hath suffered. Blessed is the man who shall do the will of God upon the earth! I say unto thee that the angels shall serve him from the time when he entereth the body, and they shall comfort him at all times in his need.'

[CAP. VI]

"And to me, your brother, when I had heard these things from these perfect men of God, they became like unto honey, which is sweet in my belly, and a mighty ecstasy took place within me, and I became like unto those whose minds are carried away into another world.

[CAP. VII]

And I rose up straightway, and I took a few bread cakes with me, sufficient for the four days' journey, so that I might eat of them until I arrived at the place which God should appoint for me.

"And when I had come forth from the monastery I looked, and I saw a being of light before me, and I was afraid, and I thought in my mind that I would turn back to the place to which I came first of all, and remain there. And when he knew that I was afraid, he said unto me, "Fear not, for I am the angel that dwelleth with thee, and that hath travelled with thee from thy childhood; this stewardship, which the Lord hath appointed to thee, thou shalt be able to fulfil."

[CAP. VIII]

"And when I had come into the mountain, and I had journeyed in the desert for six or seven miles, I saw a cave, and I turned towards it, for I saw that there was a man inside it. And a very great saint of God came out to me; now this behaviour was goodly, and there was a fine graciousness over his countenance, and when I had seen him I made obeisance unto him.

"And he raised me up, and he saluted me, and he said unto me, "Thou art Onnophrios, my fellow worker in the Lord; come in. The Lord be with thee. Thou shalt succeed in the good work whereunto He hath invited thee." And I went inside, and I sat down there with him for a few days, and I learned the rules of the doctrine of God from him, and he taught me the regulations which governed the life of the monk in the desert. And when he saw that I was acquainted with the hidden and terrible fighting which existed in the desert, he said unto me, "Rise up, my son, and let me take thee to a desolate place in the inner desert, and thou shalt abide therein by thyself for God's sake. Since God hath appointed thee to this work thou must dwell in the desert."

"And straightway he rose up, and journeyed with me into the desert for a distance of four days' journey, and at the end of the four days we came to a small hut, and he said unto me, 'This is the place which the Lord hath appointed thee to live in;' and he sat down with me for a month of days, until I understood the good work which it was meet for me to do.

[CAP. IX]

And afterwards he departed from me, and we never saw each other again until this year when I saw him once on the day whereon he laid down the body, and I buried him inside the place wherein he was."

[CAP. X]

And I said unto him, "My good and beloved father, at the beginning, when thou didst first come to this place, didst thou suffer from the weather?"

And the blessed old man said unto me, "I suffered greatly on several occasions from hunger, and thirst, and the heat outside in the daytime, and the great cold by night, and my flesh was wasted away by the dews of heaven. And when God saw that I endured patiently in my good strife of fasting, and that I gave my heart to ascetic practices, He made holy angels serve me, and bring to me my daily food, and an angel gave it to me evening by evening, and he stood by my body. And the palm-tree yielded unto me each year twelve bunches of dates, and I ate one bunch every month. And, moreover, he made the herbs which grow in the desert to be sweet to my mouth, even as honey. For it is written, Man shall not live by bread alone, but by every word which cometh forth from the mouth of God doth man live. (*Matt. 4:4; Luke 4:4*)

"If thou doest the will of God, He shall take care of thee in every place. For He hath said in the Holy Gospel, Take no care for what ye shall eat, or for what ye shall drink, or with what raiment ye shall clothe yourselves, for your Father Who is in heaven knoweth of what things ye have need without your asking Him. Seek ye His kingdom and His righteousness, and these things shall be added unto you." (*Matt. 6:31-33*)

[CAP. XI]

And when I had heard these things I marvelled exceedingly, and I said unto him, "O my holy father, where dost thou partake of the Sacrament on the Sabbath Day and on the First Day of the week?"

And he said unto me, "O my holy father, an angel cometh and administereth to me the Sacrament on the Sabbath Day and on the First Day of the week. And the angel cometh and administereth the Sacrament to every one who is in the desert, and he giveth unto them consolation. And, moreover, when they desire to see any one, they are taken up into the heights of heaven, and they see all the saints, and they salute them, and thereby their hearts receive light, and they rejoice, and are glad with God in those good things. And when they see them they receive consolation, and they forget that they have suffered in any way; and afterwards they return to their bodies, and they continue to feel comforted for a very long time. And if they are transferred to another world through the joy which they have seen they do not even remember that the world existeth."

And when I had heard these things I rejoiced exceedingly that I was held to be worthy to hear them from him. And I forgot all the sufferings which I had endured when I was journeying in the desert, and strength came into my body, and renewed power came to my body and to my soul.

[CAP. XII]

And I said unto him, "Blessed am I that I am held to be worthy to see thy holy face, and to hear thy sweet words." Then he said unto me, "Rise up, O my brother, and let us depart to the place wherein we are to be." And we rose up, and we journeyed on, and we came to a hut, and when we had entered into the hut he stood up and prayed with me. And when we had finished the prayer we said "Amen", and we sat down together and talked on about the majesty of God.

And at the time when the sun was about to set I looked and I saw a loaf of bread and a vessel of water. And he said unto me, "Rise up, my brother, and eat, and drink this small quantity of water, for I see that thou art exhausted by hunger and thirst, and by the toil of the road." And I said unto him, "As God Almighty liveth, I will neither eat nor drink unless we stretch ourselves out and eat the bread together." And when I continued to press him with difficulty he agreed, and we stretched ourselves out together, and we divided the bread, and ate, and put back some of it; and the two of us drank from the vessel of water, and we were satisfied, and we left some of it in the vessel. And we passed the whole night in prayer, and we prayed to God until the morning.

[CAP. XIII]

And when it was morning I saw that his face was changed, and was altogether transformed, and that it was like unto that of another man, and that it seemed to be made wholly of fire. And his form terrified me exceedingly. And he said unto me, "Fear thou not, O my brother in God, for the Lord hath sent thee to care for my body, and to bury it. In a day or two I shall fulfil my stewardship, and shall go to the place of everlasting rest." Now that day was the sixteenth day of the month Paone.

And he also said unto me, "When thou departest into Egypt proclaim the remembrance of me as a sweet-smelling thing to the brethren. Whosoever shall make an offering in my name, and keep me in remembrance, Jesus Himself shall bring him in the first hour of a thousand years."

And I said unto him, "If he be a poor man he will not be able to give an offering in thy name." And he said unto me, "Let him feed a poor brother in my name."

And I said unto him, "If he be a poor man he will not be able to feed him; wilt thou not take him in to the feast at the first hour of a thousand years?" And he said unto me, "Let him give a little scent in my name."

And I said unto him, “If he be a poor man he will not be able to give scent in thy name because of his poverty. O my good father, let thy grace be with us all, for whatsoever thou shalt ask of God that will God give unto thee.” And he said unto me, “Let him stand up and say three times prayers to God in my name, and the Lord Jesus shall bring him to the thousand years, and he shall receive an inheritance with all the saints.”

[CAP. XIV]

And I said unto him, “O my holy father, if I am worthy of it, I should like to be present in thy holy abode when thou shalt cease to be in this body.” And he said unto me, “Certainly thou shalt, my son. For thou hast not been appointed to the stewardship, but the Lord hath appointed thee to console the holy brethren who live in the desert, and to proclaim their sweet odour among the brethren who worship God for the benefit of those who hearken unto thee. Get thee forth to Egypt, O my son, and do thou continue to carry on the good work.”

[CAP. XV]

And straightway I fell down upon the ground, and I said unto him, “Bless me, O my father, that I may be made to stand before God, and that as I have been held worthy to see thee upon the earth, I may also be held worthy to see thee in the Other World before the Lord Jesus the Christ.” And he said unto me, “O my son, may God not cause thee to grieve about any matter whatsoever, and may He strengthen thee in His love, so that thine eyes may receive the light of His Godhead, and so that thou mayest neither lean to one side nor fall, but mayest end successfully the work whereunto thou has set thy hand. May the angels shelter thee, and deliver thee from the plottings of the Jews, and may no accusation fall upon thee when thou hast to meet God.”

And when he had made an end of saying these things he rose up, and prayed to God with sighings and many tears; and afterwards he laid himself upon the ground, and he completed his stewardship in God, and yielded up his spirit into the hand of God on the sixteenth day of the month Paone.

[CAP. XVI]

And I heard the voices of the angels singing hymns before the blessed Apa Onnofrios, and there was great joy at his meeting God.

And I took off the garment wherewith I was clothed, and tore it into two pieces; in the one I wrapped up the holy man for burial, and the other I used as raiment, so that I might not be naked. And I placed his body down in a cleft in the rock, and I heard the sounds of a multitude of angels rejoicing, and crying out, “Alleluia;” and I said my prayer over him, and I rolled several stones upon him. And I stood up and prayed the second time, and straightway the palm-tree fell down, and I marvelled exceedingly at what had taken place; and I ate what was left of the bread, and I drank of the water which was left to us.

[RETORN DE PANNUCI]

And when I perceived that it was not according to the will of God for me to remain in this place, I spread out my hands, and I prayed unto the Lord; and behold, the man who had come to me at the first, and who had given me strength, came to me again as he had done before. And he said unto me, “My God, our Lord, informed us this day that thou wast coming to us in this place. Behold, for six years we have seen no man except thyself.” And when we had talked together for a long time [...] said unto him, “O our brother, stablish thy heart with a little bread, for thou hast travelled from a place afar off. The Lord hath ordained that we are to remain with each other for some days, and we will rejoice with thee, O our beloved brother.” And whilst we were talking to each other, behold, five loaves of bread were brought in, and they were warm and soft as if they had been just baked in the oven, and straightway there were also brought in other articles of food, and we sat down and ate together. And he said unto me, “Behold, this is the sixth year since we came to this place, and four loaves of bread have been allotted to us daily, and these came to us through God; but as soon as thou didst come unto us this day, behold, a fifth loaf hath been brought for thee. And we have never known whence they came, but when we came in we found them placed here.”

And when we had finished eating together we passed the whole night in praying, and we prayed till morning. And when the morning had come I entreated them to let me remain with them until the day of my death. And they said unto me, "O our brother labourer, it is not ordained for thee to tarry in this place. But rise up, and go into Egypt, and tell those whom thou shalt see there that the brethren here remember them; and it shall be a benefit unto those who hearken."

And I entreated them to tell me their names, but they would no be persuaded to utter them, and although I pressed them to do so they would not tell me their names. And they answered and said, "He Who hath given names unto everything, and Who knoweth everything, He it is Who knoweth our names. Now therefore, O our brother, keep us in thy memory until we see thee in the House of God. And be thou most careful and let not the world lead thee astray as it hath lead astray many." And when they had finished saying these things they blessed me, and they saluted me, and I came forth from their mountain.

And when I had journeyed away from them for some days I came to a well of water, and I sat down there for a little because of my fatigue; and large trees were growing by the well. And when I had refreshed myself and had rested a little, I walked among the trees, and I marvelled, and I said unto myself, "Who was it that planted them in this place?" And among them there were date-palms, loaded with fruit, and citron trees, and pomegranate trees, and fig trees, and apple trees, and vines, and dorakion trees, and kisma trees, and trees which emitted sweet odours. And the well supplied water, and it watered all the trees which were growing in that place.

And whilst I was marvelling at the trees, and was looking at them, and at the fruit that was on them, behold four young men appeared in the distance, and their forms were goodly, and they were dressed in fine skin garments which, as it were, covered all their bodies. And when they had come up to me they said unto me, "Hail, thou man of God, O our beloved brother!" And I cast myself upon the ground and made obeisance unto them, but they raised me up and kissed me. And they remained in a state of great dignity (?), and they were like unto beings who had transferred themselves from another world in respect for the joy and comfort which they displayed towards me; and they gathered fruit from the trees and placed it in my mouth. And as for me my heart rejoiced because of the affection which they shewed towards me, and I passed seven days with them eating of the fruit of the trees.

And I asked them, saying, "Whence have ye come to this place? And of what region are ye natives?"

And they said unto me, "O our brother, God hath sent thee unto us so that we may declare unto thee our whole manner of life. For we are natives of a city of Egypt called Oxyrhynchus. Our fathers were magistrates of the city, and they sent us to the school there to have us educated; and we were all in the same school together, and we were all of the same mind. And when we had finished our education in the school they sent us on to the college, and when we had been thoroughly well taught there and had learned therein all the learning and all the wisdom of this world, we wished to be instructed in the wisdom of God.

"And it came to pass on a certain day that whilst we were talking together about these things a good resolution stirred in our inner man, and we four rose up, and we set ourselves on the way to the desert, so that we might live therein quietly until we should see what the Lord had ordained for us. And we took with us a few loaves of bread, sufficient for seven days. And when we had come into the mountain, straightway an ecstasy fell upon us, and a man, who was all light, laid hold of our hands and brought us into this place. And when we had come into this place we found a holy man of God, and the angel of the Lord put us in his hand, and he taught us to be servants of God for a year of days. And at the end of the year the holy and blessed old man died, and we remained by ourselves in this place.

"Behold, O our lord brother, we declare unto thee by God that for sixty years we have not known the taste of bread, or of any other kind of food except the fruit of these trees whereon we live. If we wish to see each other we come here every week to do so. We pass the whole night of the First Day of the week together, and after that each one departeth to perform his spiritual labours for the rest of the week]"

And I said unto them, “Where do ye receive the Eucharist?”

And they said unto me, “We assemble here for that purpose, for an angel of God cometh hither every Sabbath, and he administereth unto us the Eucharist on the Sabbath and on the First Day of the week.”

And I stayed with them, and I rejoiced exceedingly. And they said unto me, “On the seventh day the angel of the Lord will come, and he will administer the Eucharist to thee and to us together. And the man who shall receive the Eucharist at the hand of that angel shall be cleansed from all sin, and the Adversary shall never have dominion over him.”

And whilst we were talking together I smelled a strong sweet smell, the like whereof I never smelted before. And immediately the sweet smell reached us we rose up, and we stood on our feet, and we blessed God. And afterwards the angel came, and he administered unto us the Eucharist, the Body and Blood of the Lord. And I became like unto those who sleep, because of the awesome sight which I saw. And he blessed us, and he went up into heaven, and we watched him with our eyes. And when he had gone up they comforted me, and said unto me, “Be of good cheer, for thou shalt prevail, and thou shalt become a man of might;” and straightway I became of good cheer, even as those who are under the influence of wine.

And we stood on our feet during the eve of the First Day of the week, and we prayed the whole night long until the morning. And when the light appeared at dawn on the First Day of the week, behold, we smelted that exceedingly sweet smell again, and we enjoyed it, and we rejoiced after the manner of those who are in another world. And afterwards the angel came, and he administered unto us the Eucharist, and he blessed each one of us, saying, “Everlasting life shall be unto thee, and the power of prophecy which shall never be destroyed.” And we all, with one mouth and with one accord, answered and said, “Amen; so be it!”

And afterwards the angel turned to me, and said unto me, “Arise, and depart thou to Egypt, and tell the God-loving brethren the things which thou hast seen, so that they may emulate the life and conversation of the saints.” And I entreated him to let me remain with them, but he said unto me, “The Lord doth not allot unto us the work which is imagined by the heart, but God giveth unto each man according to what he is able to bear. Now, therefore, arise and depart, for that is what the Lord hath ordained for thee.” And he blessed me, and went up into the heavens in great glory.

And they brought a large number of plums, and we ate them together, and I came forth from them, and they accompanied me on my way for a distance of six miles. And I entreated them, saying, “Declare unto me your names,” and they declared me their names, each one of them. The name of the first was John, of the second Andrew, of the third Heraklamon, and of the fourth Theophilus; and they commanded me to declare their names unto the brethren, so that they might remember them in their prayers. And I on my part entreated them to keep my name in remembrance. And we prayed and we kissed each other. And I journeyed forth, and I grieved exceedingly; nevertheless, because of the blessing which the holy men had bestowed upon me, I rejoiced. And I came into Egypt after a journey of three days, and having found certain God-loving brethren I rested with them for ten days, and I described unto them what had happened unto me; and they said unto me, “Verily thou art worthy of a great reward.”

Now those brethren were lovers of God, and they contended strenuously in the ascetic life, and they were worshippers of God with their whole hearts; and their place of abode was Scete. And they made haste and they wrote down these things which they had heard from Apa Papnoute, and they quickly put them in a book, which they sent to Shiet, where it was deposited in the church for the benefit of those who should hear it read. And they spoke about it, and it was the subject of meditation in the mouth of everyone. And they glorified God, and blessed His saints, through the grace and love to man of our Lord Jesus the Christ, to Whom be glory, and His Good Father, and the Holy Spirit, for ever and ever! Amen.

[COLOFÓ]

I, Victor, the least of all men, the deacon, the son of the blessed Mercurius, the deacon of the church of Saint Mercurius, the general-in-chief, of the city of Latopolis, wrote this book. Remember me, O Lord, when Thou comest into Thy kingdom! Written in the month of Tybi, the third day, in the Third Indiction, in the seven hundred and twenty-first year of the Era of the Martyrs, year of Saracens 365 [...] by the zeal and care of our fathers and beloved brethren, Abba Abraham, the governor, and Abba Khael, the archdeacon, and the warden Zacharias, deacon and monk of the Monastery of Saint Mercurius, the general-in-chief, which is in the Mountain of Utſu. They made the book with the proceeds of their own labour, and they deposited it in their monastery in order that the brethren may read therein, and that those who read therein, and those who hear it read with attention, may profit to the full thereby, and our Good Saviour and Saint Apa Onnophrios, the anchorite, may bless them, and all those who are assembled in their monastery, with the blessing of heaven, and the blessing of earth, in the most complete fulfilment.

May He give blessing, and fullness, and abundance, and lasting salvation in this Monastery. May He deliver them from the wiles of the Devil and of evil-doing men, and when they come forth from the body, according to what is ordained for every man, may they hear the words, “Well done, servants good and faithful; since ye have been faithful in a few things, I will set you over many. Enter into the joy of thy Lord.” (*Matt. 25: 21*) May they be worthy of an inheritance with all the saints. Amen. So be it!

Índex Estudi Preliminar

ENCETAMENT.	<i>iii</i>
INTRODUCCIÓ.	<i>iv</i>
<i>Capítol primer. LES OBRES I ELS SEUS AUTORS.</i>	<i>v</i>
<i>Capítol segon. LA VIDA DE SANT ONOFRE.</i>	<i>xiv</i>
<i>Capítol tercer. L'EREMITISME I LES FORMES DE PIETAT MEDIEVALS.</i>	<i>xvi</i>
<i>Capítol quart. LA DEVOCIÓ A SANT ONOFRE.</i>	<i>xxii</i>
<i>Capítol quint. NORMES D'EDICIÓ I TRANSCRIPCIÓ.</i>	<i>xxxx</i>
CONCLUSIONS.	<i>xxxxi</i>
BIBLIOGRAFIA.	<i>xxxxii</i>
ANNEXE I: VITA SANCTI ONUPHRII	<i>xxxxv</i>
ANNEXE II: THE LIFE OF APA ONUPHRIUS THE ANACHORITE	<i>l</i>

Índex Vida de sant Onofre

<i>Començà del benaventurat sanct Onoffre la sua santa e virtuosa vida.</i>	1
<i>Començà lo segon capítol.</i>	1
<i>Com sant Onoffre renuncià lo regna de Ungria e se'n anà en Boèmia, a hon no conagut stech per spay de gran temps.</i>	12
<i>Com lo benaventurat sant Onoffre, a pregàries de un abat de un sant monestir, ab gran devoció, sospirs e làgrimes se mes en religió e rebé lo sant hàbit per mans del abat.</i>	13
<i>Com los monges, aprés que lo lur abat fou mort, elegiren per revel lació divina lo benaventurat sant Onoffre en pastor e abat lur.</i>	14
<i>Com lo benaventurat sant Onoffre, celebrant la missa e consegrada la òstia, féu oració a Déu e fou-li respost per Nostre Senyor Déu lo que li era més accepta e plasent, e com se partí del monestir, aprés que hac instruysts los monges en sancta vida, e se'n anà al desert.</i>	17
<i>Com sant Pannuci se partí del monastir per anar a cercar lo benaventurat sant Onoffre e com trobà dins I cova un hermità mort.</i>	20
<i>Ací de un sant hermità appellat Thimotei lo benaventurat sant Pannuci recita la sua venguda.</i>	24
<i>Com lo benaventurat sant Pannussi per lo desert e pus aspre solitut, rebuda la benedicció del sant hom Thimoteu, caminà moltes jornades fins que trobà lo resplendent e luminós sant Onoffre, ahon la fi de son desig e camí prenia terma.</i>	32
<i>De les coses que seguiren, ans que lo benaventurat Honofre passàs de aquesta vida, recita en lo següent capítol lo gloriós amich seu Pannuci.</i>	49
<i>La oració.</i>	51
<i>Ací recita lo benaventurat sant Pannuci del gloriós sant Honoffre quant passà d'aquesta vida, e les maravellas grans que lo Senyor demostrà abans e après de la sua gloriosa fi, e com II salvatges leons li ajudaren en la sepultura.</i>	55
<i>Acabada és la vida de Sanct Onofre, hermità, la qual és celebrada a onze dies del mes de Junio.</i>	69

<i>Oració de Sant Onofre.</i>	70
<i>Del trobament del cors del benaventurat sant Onofre.</i>	71
<i>Com los lehons vingueran a descobrir lo cors de sant Onoffre.</i>	74
<i>Com lo cors de sanct Onofre fon portat en Bohèmia.</i>	75
<i>Com lo benaventurat cors de sant Onofre resuscità dos hòmens morts.</i>	76
<i>Com per honor e reverència de Déu e del benaventurat sant Honofre fon edificat un monestir de monges en la ciutat de Pisa.</i>	77
<i>Com fon edificada en la ciutat de Florença una capella, a honor e reverència de Déu e del benaventurat sant Onofre, y de un miracle que s seguí en la sua festa.</i>	78
<i>Miracle de un mercader de Barsalona, qui per mèrits de sant Onofre fon delliurat del perill de la mar.</i>	80
<i>Miracle fet en la ciutat de Girona a un capellà devot de sant Onofre.</i>	83
<i>Miracle de la ymatge de sant Honofre en la ciutat de València.</i>	85
<i>Miracle fet per lo beneyt sant Honofre a un religiós de la ciutat de València.</i>	86
<i>Com fon edificada en Monpeller una capella a honor y reverència del benaventurat sanct Honofre.</i>	87
<i>Oració al benaventurat sant Onofre.</i>	88